

SLAVII LA NORDUL DUNĂRII DE JOS ÎN SECOLELE VI-VII D. H.

DE

DAN GH. TEODOR

În ansamblul marilor mișcări de populații care s-au desfășurat în cursul primului mileniu d. H., afectând în general, largi spații din Europa, dar în special teritoriile ei de sud-est, un loc aparte prin amploarea și mai ales consecințele pe care le-au avut, îl ocupă neîndoiește migrațiile slavilor.

Cercetările privind originea acestei populații, arealul geografic de formare etno-lingvistică, modul de viață, credințele și cauzele care au determinat deplasările ei în masă în numeroase zone ale continentului european, au început cu mai bine de un secol și jumătate în urmă și s-au bazat exclusiv pe informațiile transmise de izvoarele scrise ale vremii, în principal bizantine. Sprijinindu-se pe aceste informații, numeroși cercetători au emis în decursul timpului o serie de concluzii considerate decenii de-a rândul definitive și acceptate astfel *tale-quala* de către marea majoritate a specialiștilor. Așa se face de exemplu, că prima lucrare de amploare dedicată, acum mai bine de șase decenii, istoriei de început și antichităților slave, elaborată de marele savant Lubor Niederle¹ își întemeia concluziile și ipotezele în principal pe datele cronicilor bizantine, neavând la vremea sa posibilitatea de a lua în considerație și rezultatele unor cercetări arheologice de mai mare întindere, deoarece acestea erau rare și nesemnificative.

În această privință este cunoscut faptul că, de-abia după cel de-al doilea război mondial, cercetările arheologice întreprinse în scopul cunoașterii culturii materiale și vieții spirituale aparținând slavilor au început să ia o deosebită amploare, investigându-se un număr considerabil de obiective aflate în regiunile europene, unde aceștia au locuit inițial sau au pătruns ulterior. Evident, la începutul acestor cercetări încadrările cronologice sau atribuirile etno-culturale n-au fost scutite de erori dar, treptat, ele au putut fi amendate integral sau parțial grație reinterpretării constante a rezultatelor obținute, pe măsură ce numărul vestigiilor a crescut în timp. Așa se face că, în momentul de față arheologia antichităților slave, în general, are la îndemână o zestre de informații deosebit de bogată, care poate permite reconstituirea unor multiple și importante aspecte privitoare la marile migrații ale acestei populații. În felul acesta, datele oferite de izvoarele scrise au putut fi confirmate sau infirmate și, în foarte multe cazuri, substanțial completate.

În ansamblul cercetărilor arheologice întreprinse în ultima jumătate de secol pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic referitoare la cunoașterea primului mileniu d. H., o deosebită însemnătate, prin numărul și valoarea rezultatelor obținute, o prezintă investigațiile efectuate în obiectivele datând din perioada secolelor V-VII d. H. Prin aceste cercetări au putut fi descoperite o serie de aspecte de civilizație autohtonă, cum sunt cele de tip *Bratei-Tașaga-Biharea*², în Transilvania, *Cireșanu-Ipotești-Cândești*³, în Oltenia și Muntenia sau de tip *Costișă-Botoșana-Hansca*⁴ în regiunile carpato-nistriene. Prin intermediul acestor

¹ L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I-II, Paris, 1923, 1926.

² I. Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1435, Eug. Zaharia, *Données sur l'archéologie des IVe-XIe siècles sur le territoire de la Roumanie. La culture Bratei et la culture Dridu*, în *Dacia*, N.S., XV, 1971, p. 270-283; S. Dumitrașcu, *Raport asupra săpăturilor arheologice din anul 1978 de la Biharea*, în *Materiale-Oradea*, 1979, p. 297, 307; idem, *Săpăturile arheologice de la Biharea*, în *Materiale-Tulcea*, 1980, p. 141-143; idem, în *Materiale-București*, 1983, p. 369; idem, *Descoperiri arheologice din anul 1979 de la Biharea datând din secolele VI-X e.n.*, în *Sargeția*, XV, 1981, p. 71-76; D. Protase, *Așezarea autohtonă din secolele IV-VI de la*

Țaga (jud. Cluj), în *AIIA-Cluj-Napoca*, XXVIII, 1987-1988, p. 443-450.

³ S. Dolinescu-Ferche, *La culture „Ipotești-Ciurel-Cîndești”*. *La situation en Valachie*, în *Dacia*, N.S., XXVIII, 1984, 1-2, p. 117-147; V. Teodorescu, *Cireșanu un aspect cultural aparținând populației daco-romane din sec. IV-V e.n. la sud de Carpați*, în *Anuarul Muzeului de istorie și arheologie Prahova*, I, 1984, p. 51-100.

⁴ D. Gh. Teodor, *Conceptul de cultură Costișă-Botoșana. Considerații privind continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele V-VII e.n.*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, I, Iași, 1983, p. 215-225; idem, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984.

investigații s-au precizat limitele cronologice ale culturilor menționate, aria lor de răspândire și trăsăturile lor specifice, dovedindu-se cu argumente concrete, de netăgăduit, existența aici a unei numeroase populații de origine daco-romană, având vechi, multiple și permanente legături cu civilizațiile romană târzie și bizantină. Totodată, cu prilejul cercetărilor întreprinse au fost depistate pentru prima oară și cele mai vechi vestigii slave din regiunile de la nordul Dunării de Jos, încercându-se să se precizeze perioada în care slavii au migrat aici, trăsăturile culturii materiale și vieții lor spirituale, natura, durata și consecințele contactelor lor cu populația romană din zonele în care au pătruns. Firește, datele obținute ca urmare a cercetărilor arheologice efectuate au fost coroborate cu știrile transmise de izvoarele scrise referitoare la migrațiile slave, reușindu-se treptat să se clarifice multe din aspectele insuficient sau chiar deloc cunoscute privind istoria acestei populații în teritoriile carpato-dunăreano-pontice.

Trebuie să menționăm că în epoca de început a cercetărilor arheologice întreprinse în legătură cu perioada secolelor V-VII d. H., datorită orientărilor impuse de regimul politic existent în special în deceniile șase și șapte ale secolului nostru, multe din vestigiile de certă factură romană au fost în mod eronat atribuite slavilor, acreditându-se chiar ideea slavizării totale a unora din regiunile spațiului de la nordul Dunării de Jos⁵. Așa se face că, fără o argumentare temeinică, au fost puse pe seama slavilor, fără excepție, tipul de așezare, locuință și cuptor, întreaga producție ceramică lucrată cu mâna, precum și o serie de unelte, obiecte de podoabă sau vestimentare care, în realitate erau produse, fie de populația locală romană, fie erau aduse din lumea bizantină, contestându-se astfel, fără temeiuri serioase, continuitatea neîntreruptă a autohtonilor aici. Din nefericire, asemenea păreri sunt încă și astăzi acceptate și vehiculate de anumiți arheologi de peste hotare, unii susținând chiar că în zonele Bucovinei și Ucrainei Subcarpatice ar fi avut loc procesul de geneză a culturii slave timpurii⁶.

Analiza atentă a trăsăturilor ce caracterizează marea număr de vestigii descoperite în spațiul carpato-dunăreano-pontic, datând din perioada secolelor V-VII d. H. și compararea descoperirilor cu cele existente în alte zone ale Europei de sud-est, au arătat limpede că, alături de numeroasele elemente locale romane, există și altele, alogene, care, de la caz la caz, au putut fi puse cu certitudine, fie pe seama slavilor, fie a gepizilor, avarilor sau a altor migratori. Acestea au fost posibile în timp, pe măsură ce noi descoperiri din secolele V-VII d. H. se adăugau la zestrea de informații existentă, astfel că reconstituirea realităților epocii respective, pe baza unor numeroase dovezi concrete și semnificative a putut fi realizată cât mai aproape de adevăr.

Descoperirea în ultimii ani, ca urmare a intensificării săpăturilor arheologice în întreg spațiul carpato-dunăreano-pontic, a unor noi vestigii datând din secolele V-VII d. H., unele de o deosebită importanță, impune o realizare a tuturor datelor cunoscute în stadiul actual al cercetărilor și o mai atentă reinterpretare a informațiilor oferite de izvoarele scrise ale vremii respective. În acest context este necesar să reținem succint, de la început, principalele date pe care scrierile istorice bizantine ni le transmit cu privire la slavi, nu fără exagerări și ambiguități, referindu-se la teritoriile în care locuiau, felul lor de trai, expedițiile războinice întreprinse în imperiu, precum și alte evenimente la care aceștia au luat parte, multe din ele petrecute în regiunile de la nordul Dunării de Jos.

Astfel, pe la mijlocul secolului al VI-lea istoricul Iordanes ne informează că la nord de izvoarele Vistulei, răspândită pe un mare spațiu, locuia numeroasa populație a *venezilor*, constituită în principal din două mari ramuri, una a *sclavinilor* și alta a *anților*⁷. Conform aceluiași istoric, *sclavinii* locuiau regiunile situate între cetatea Noviotunensis, lacul Mursian și Nistru, până la Vistula, iar triburile *anților*, zonele aflate mai spre răsărit, probabil între Nistru și Nipru. Localizarea *sclavinilor* și *anților* expusă de Iordanes a suscitat în decursul timpului numeroase discuții, fără a se ajunge la un rezultat acceptat de marea majoritate a specialiștilor, deoarece informațiile istoricului bizantin sunt prea vagi și uneori confuze. Cu toate acestea trebuie să admitem că, în general, la începutul secolului al VI-lea *sclavinii* locuiau zonele păduroase ale spațiului menționat de Iordanes, iar *anții* zonele de silvo-stepă de la nordul Mării Negre. În legătură cu localizarea acestor populații este importantă și informația pe care ne-o transmite Procopius din Caesarea, anume că, dincolo de *utrigurii* care locuiesc în jurul Mării de Azov, „spre miazănoapte sălășluiesc nenumărate neamuri de *anți*”⁸. Același Procopius referindu-se la slavi și confundând felul de trai al unora dintre ei afirmă că *sclavinii* și *anții* „locuiesc în colibe jalnice, răzlețiți mult unii de alții și mereu se mută

⁵ G. B. Fedorov, L. L. Polevoi, *Archeologija Rumynii*, Moscova, 1973, p. 293-300; B. O. Timoșciuc, *Slov'ani Pivničnoj Bucovini V-IX st.*, Kiev, 1976, *passim*; I. P. Russanova, B. O. Timoșciuc, *Kodyn slavjanskije posselenija V-VIII vv. na. r. Prut*, Moscova, 1988, *passim*.

⁶ V. D. Baran, *Pražskaja kul'tura Podnestrovoja (Po materialam posselenii u.s. Rašcov)*, Kiev, 1988, p. 3, 56-79.

⁷ Iordanes, *Getica*, 34, 35, în *FHDR*, II, București, 1970, p. 413.

⁸ Procopius, *Războiul cu goții*, IV, 4, 9, ed. H. Mihăescu, București, 1963, p. 210.

dintr-un loc în altul...⁹ ducând o viață aspră și neîngrijită, la fel ca *masageții*... și în simplitatea lor „păstrează felul de a fi al hunilor”¹⁰ fiind numiți „altădată *spori*, poate pentru că locuiesc sporadic, în corturi împrăștiate”¹¹. Asemenea informații sugerează pentru slavi o viață nomadă, ceea ce nu poate fi real, aceștia fiind o populație sedentară, determinată să migreze, din alte cauze decât modul lor principal de trai. Dacă se acceptă ipoteza susținută, cu multiple argumente de ordin istoric și arheologic, de către unii specialiști, că *anții* nu sunt slavi, ci un conglomerat de populații nomade și seminomade, în care alături de elemente *alanice* târziu se aflau grupuri de huni (kutriguri, utriguri, bulgari) și poate mici cete de slavi¹², atunci informațiile lui Procopius privesc doar modul de viață al tuturor acestor populații nomade.

În ceea ce privește expedițiile militare organizate de slavi, singuri sau în alianță cu alți barbari, izvoarele scrise se dovedesc de asemenea nesigure, mai ales privitoare la prezența lor pentru prima oară în regiunile Dunării de Jos. În legătură cu această prezență unii specialiști¹³, socotindu-i pe *anți* drept slavi, au presupus că prima mențiune despre o incursiune a acestora în imperiul bizantin ar data din 517, la sfârșitul domniei împăratului Anastasius (491-518). În textul lui Marcellinus Comes¹⁴, care este invocat referitor la această primă expediție așa-zisă slavă sau *antă*, cele două populații nu sunt pomenite, astfel că este puțin probabil să fi fost vorba despre ele. Tot pe linia confuziei *anților* cu slavii se presupune că aceștia, în vremea domniei lui Iustin I (518-527), ar fi organizat o nouă invazie în imperiu, cu care ocazie pustiesc dioceza Traciei, fiind învinși în cele din urmă de Germanus¹⁵.

În prima parte a domniei lui Iustinian (527-565) izvoarele scrise menționează alte invazii ale barbarilor la sud de Dunăre, ceea ce-l determină pe împărat să ia măsuri ferme de apărare a graniței de pe fluviu, refăcând cetățile existente pe ambele lui maluri, construind noi centre fortificate sau reorganizând efectivele militare din zonă, în fruntea cărora numește militari cu o bună experiență. În acest context, generalul Baudarius, împreună cu Iustinus, conducătorul militar din Moesia Secunda duc lupte cu unele cete de huni și slavi care se așezaseră de curând la nordul Dunării „nu departe de malurile ei”¹⁶. Barbarii obțin victoria asupra armatelor bizantine și jefuiesc Tracia. Armata bizantină refăcută și având în frunte pe Constantiolus reușește să învingă până la urmă pe barbari. Ca urmare a acestor invazii, în anul 530, Iustinian încredințează conducerea trupelor din Tracia generalului Chilbudios care, timp de trei ani, reușește să oprească incursiunile acestor barbari, adeseori ducând lupte împotriva lor chiar în regiunile de la nord de fluviu. În anul 534 însă, Chilbudios acționând din nou la nordul fluviului împotriva *sclavinilor* este ucis în luptă de aceștia. Procopius ne informează că după acest incident „barbarii putură să treacă fluviul nestîngerii”¹⁷. El nu amintește însă ce măsuri a luat în continuare Bizanțul pentru a preîntâmpina noi incursiuni ale slavilor în imperiu, dar se pare că totuși granița a fost în același mod apărată, de vreme ce de abia pe la 540 este menționată o nouă invazie barbară (a bulgarilor). Incursiunile *sclavinilor* și *anților* se intensifică între anii 545-552, armatele imperiului făcând tot mai greu față acestor atacuri barbare, soldate cu numeroase jafuri. În cadrul măsurilor generale de apărare a graniței dunărene Iustinian a folosit cu succes, fie alianțele temporare cu unii barbari, fie politica de învrăjbitare a unor populații împotriva altora. Conform acestei strategii, Iustinian trimite în anul 546 o solie la *anți* oferindu-le cetatea *Turrus*, care se afla undeva la nord de Dunăre, precum și o sumă considerabilă de bani pentru a-i face pe aceștia să lupte contra hunilor și să-i împiedice să mai atace imperiul¹⁸. Probabil că, *anții* au rupt curând convenția cu bizantinii, de vreme ce în anii următori atacuri ale acestora împreună cu hunii și *sclavinii* sunt din nou consemnate de izvoarele scrise.

Localizarea cetății *Turrus* a suscitat o serie de discuții, specialiștii optând, fie pentru Turnu Măgurele¹⁹, Barboși²⁰ sau Cetatea Albă (Tyras)²¹. Raliindu-ne păreri că cetatea amintită este probabil aceeași cu

⁹ *Ibidem*, III, 14, 25, p. 157.

¹⁰ *Ibidem*, III, 14, 29, p. 157.

¹¹ *Ibidem*.

¹² G. Vemadsky, *On the Origins of the Antae*, în *Journal of the American Oriental Society*, 59, 1937, p. 96-103; Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră*, I, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 253; M. I. Artamonov, *Eticeskata prinadleznost i istoriceskoto znacenie na Pastirskata*, în *Arheologia-Sofia*, 3, 1969, p. 1-9; D. Gh. Teodor, *Unele considerații privind originea și cultura anților*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 205-213.

¹³ M. Comșa, *Unele considerații privind situația de la Dunărea de Jos în secolele VI-VII*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 301.

¹⁴ Marcellinus Comes, *Cronica*, 517, în *FHDR*, II, p. 367.

¹⁵ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, II. *De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinian (476-565)*, Paris-Bruelles-Amsterdam, 1949, p. 220-224.

¹⁶ Procopius, *op. cit.*, I, 27, 1, p. 74; I. Banea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 416-417.

¹⁷ Procopius, *op. cit.*, III, 14, 6, p. 156.

¹⁸ *Ibidem*, III, 14, 32-34, p. 158.

¹⁹ C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, Gotha, 1911, p. 82; D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. IV, 1978, p. 461; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. a V-a, București, 1946, p. 253.

²⁰ M. Comșa, *Slavii*, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 731; idem, *op. cit.*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 302, nota 17.

²¹ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 254; N. I. Bolșacov-Ghimpu, *La localisation de la forteresse Turrus*, în *RESEE*, 4, 1969, p. 686-690; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 19.

localitatea Tyras, ne explicăm mai bine cedarea ei anșilor, ea aflându-se situată în zona de stepă, preferată de această populație. Dacă localizarea *Turrus = Tyras* este corectă ea ne indică direct și zonele ocupate efectiv pe la mijlocul secolului al VI-lea de către anși, la vest de ei, în Moldova și câmpia Munteniei aflându-se infiltrate o parte din triburile *sclavinilor*.

În anii 550-551 izvoarele scrise menționează invazii ale *sclavinilor* în Tracia și Illyricum, singuri sau în alianță cu alți barbari (huni, kutriguri)²². Una din cele mai pustiitoare invazii este aceea din anul 559 când kutrigurii sub conducerea lui Zabergan, în alianță cu bulgari și slavi, pătrund în Scythia, Tracia și Macedonia, ajungând cu jafurile până în sudul Greciei²³. Iustinian apelează din nou la ajutorul utrigurilor, dar aceștia îl refuză.

La puțină vreme de la acest eveniment (561-562) din stepele nord-pontice își face apariția o nouă populație de călăreți nomazi, avarii, conduși de caganul Baian. Deplasarea acestui nou grup de nomazi a avut ca urmare o serie de schimbări în zona Dunării de Jos, unele din populațiile barbare, care acționau aici intrând sub directa lor suzeranitate. S-a presupus că, datorită migrației avarilor, hunii și anșii își diminuează sau chiar își încetează incursiunile în imperiu, singurii care mai activează, primejduind în aceeași măsură granița dunăreană, fiind doar *sclavinii*, mai ales după deplasarea și așezarea avarilor în anul 567 în Câmpia Pannoniei. Astfel, este amintită o mare invazie a *sclavinilor* în imperiu în anul 580, cu care ocazie circa 100000 de barbari jefuiesc largi zone de la sudul Dunării²⁴, unele mici grupuri încercând chiar să se așeze definitiv acolo. Probabil, o parte din *sclavinii* de la nordul Dunării de Jos, dar și din alte părți, vor fi supuși de Baian, astfel putându-se explica refuzul căpeteniei *sclavinilor*, Dauritas de a-i plăti tribut. Datorită și intrigilor țesute cu abilitate de bizantini, Baian organizează o expediție de pedepsire a *sclavinilor* din Muntenia, unde se aflau teritoriile lui Dauritas, trecându-și trupele cu învoiala împăratului Tiberiu II Constantin (578-582) prin ținuturile de la sud de Dunăre și reușind să provoace slavilor o grea înfrângere.

Pericolul pe care slavii îl prezentau prin jafurile pe care le întreprindeau în posesiunile dunărene ale imperiului, ca și prin încercările repetate ale unora dintre ei de a se așeza definitiv în aceste părți, a determinat Bizanțul să ia măsuri sporite de apărare. În anul 592 trupele bizantine conduse de generalul Priscus sunt trimise la Durostorum pentru a stăvili noi pătrunderi ale *sclavinilor*. Cu acest prilej, Priscus trece la nordul Dunării și dă o serie de lupte cu slavii conduși de Ardagast, pe care îl învinge²⁵. Continuându-și înaintarea în urmărirea *sclavinilor*, călăuzit de un gepid creștin (în realitate, probabil un romanic), Priscus se angajează în luptă cu o altă căpetenie slavă, numită Musokios, pe care, de asemenea, îl înfrânge²⁶. Cu acest prilej se amintește de râul „Paspirus”, pe care unii cercetători l-au identificat cu Ialomița (Napolis)²⁷, iar alții cu Siretul²⁸ sau cu unul din brațele Dunării²⁹. În 594 Priscus organizează o nouă expediție împotriva *sclavinilor*, armatele bizantine fiind nevoite să petreacă iarna la nordul fluviului³⁰. În anul 596 *sclavinii* pătrund din nou la sudul Dunării și sunt învinși lângă Marcianopolis de generalul Petrus. El trece Dunărea în urmărirea barbarilor și dă lupte cu un alt șef militar slav, numit Piragast, pe care îl învinge. La întoarcere, dându-se din nou o luptă, armatele bizantine sunt înfrânte³¹. Cu ocazia acestor lupte este menționat râul „Ilivakia”, pe care unii l-au identificat cu Ialomița³², iar alții cu râul Ilfov³³.

Localizarea zonelor stăpânite de conducătorii slavi menționați, în care bizantinii au acționat, sunt dificil de precizat datorită informațiilor extrem de vagi ale izvoarelor scrise referitoare la luptele și regiunile unde aceste acțiuni s-au desfășurat. În legătură cu problema amintită s-a presupus că Dauritas ar fi activat în zona de sud-est a Câmpiei Munteniei³⁴, iar Ardagast în regiunea râului Ialomița, care era și granița dintre teritoriul său și cel al lui Musokios³⁵. Stăpânirea acestuia din urmă s-ar fi întins în zona râului Buzău

²² Procopius, *op. cit.*, IV, 25, 1-5, p. 254.

²³ Ioan din Antiochia, *Cronica*, 218, în *FHDR*, II, p. 357; Agathias, *Historiae*, V, 11, 6-7, V, 23, 6, în *FHDR*, II, p. 479; Menander Protector, *Fragmenta*, 3, în *FHDR*, II, 601, 21; I Bamea, *op. cit.*, p. 429-430; M. Comșa, *op. cit.*, în *Apulum*, XII, p. 303.

²⁴ I. Bamea, *op. cit.*, p. 432, nota 48.

²⁵ Teofilact Simocata, *Istorie bizantină*, VI, 7, 1-5, București, 1985, ed. H. Mihăescu, p. 126-127; Theophanes Confessor, *Cronografia*, anul 6085-6086 (593-594), în *FHDR*, II, p. 605, 607.

²⁶ Teofilact Simocata, *op. cit.*, VI, 9, 1-13, p. 129-130; Theophanes Confessor, *op. cit.*, 6085 (593), în *FHDR*, II, p. 605, 607.

²⁷ Teofilact Simocata, *op. cit.*, VI, 9, 12; M. Comșa, *op. cit.*, p. 312.

²⁸ Teofilact Simocata, *op. cit.*, p. 130, nota 27, comentariul lui H. Mihăescu.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Theophanes Confessor, *op. cit.*, anul 6086 (594), în *FHDR*, II, p. 607.

³¹ Teofilact Simocata, *op. cit.*, VII, 4, 13; VII, 5, 1-10, p. 139-140; Theophanes Confessor, *op. cit.*, 6089 (597), în *FHDR*, II, p. 609.

³² *Ibidem*. Pentru identificarea râului Ilivakia cu Ialomița, C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 254; C. Cihodaru, *Oștirea bizantină în Cimpia Munteană la sfârșitul secolului al VI-lea și toponomastica*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza” Iași*, III, Istorie, XVIII, 1972, 1, p. 5-6.

³³ N. Iorga, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 315-316; M. Comșa, *op. cit.*, p. 311, nota 52.

³⁴ *Ibidem*, p. 312.

³⁵ *Ibidem*.

(Museos) și, chiar dincolo, de el³⁶. Pentru ținutul lui Piragast s-a emis părerea că ar putea fi localizat tot în fosta regiune a lui Ardagast, adică în sud-estul Munteniei³⁷. Alți cercetători au considerat că numele șefilor slavi menționați ar proveni de la denumirile râurilor principale care străbăteau zonele pe care le controlau. Astfel, Ardagast ar deriva din denumirea antică a Argeșului (Argesis), teritoriul în care acționa fiind cursul inferior al acestui râu, Musokios ar fi fost legat de denumirea antică a Buzăului (Museos), stăpânirea sa întinzându-se în zona cursului mijlociu al râului, iar Piragast ar deriva din numele antic al Prutului (Pyretus), teritoriul său aflându-se în regiunea cursului inferior al acestei ape³⁸. Alții în schimb, consideră că Musokios ar fi un nume de origine dacică, iar Dauritas (Daurentius, Laurentius ?), de origine latină, ambele indicând indirect o simbioză a comunităților daco-romanice cu slavii³⁹. Chiar dacă localizările propuse sau originea numelor acestor conducători nu sunt sigure, este în schimb posibil ca în zonele respective „stăpânite” de șefii slavi menționați să se fi putut constitui temporar așa-numitele „sclavinii”, unde grupurile de slavi erau concentrate în număr mai mare decât în alte părți ale teritoriilor extracarpatiche⁴⁰.

La sfârșitul secolului al VI-lea invaziile slavilor, singuri sau în alianță cu avarii sau alți barbari se vor înteți, Bizanțul făcându-le tot mai greu față, datorită și situației militare precare în care se afla, mai ales în posesiunile sale din Orient⁴¹. Eforturile armatelor bizantine în regiunile dunărene de a face față situației existente vor continua și la începutul secolului al VII-lea, culminând cu expediția din anul 602 având în frunte pe generalii Priscus și Comentiolus, îndreptată împotriva avarilor și slavilor din regiunea Tisei Inferioare. Răscoala trupelor bizantine de la Dunăre, din același an, condusă de centurionul Focas, care va fi declarat și împărat, rupe echilibrul de forțe existent de-a lungul *limes*-ului dunărean, provocând importante schimbări în eschierul politic al sud-estului european⁴². Granița dunăreană, lipsită un timp de apărare, devine extrem de vulnerabilă, permițând slavilor deplasarea în masă la sudul fluviului și așezarea lor definitivă, în special în Moesia și Tracia, unde de asemenea, vor întemeia „sclavinii”⁴³.

Pe lângă informațiile referitoare la expedițiile întreprinse de slavi în imperiu, izvoarele scrise ne-au transmis, nu fără exagerări și multe confuzii și unele știri privind felul de trai al acestei populații, ocupațiile, organizarea socială, credințele, felul de a lupta etc. Totuși, aceste știri sunt în numeroase cazuri prea vagi și adesea în contradicție cu realitățile vremurilor de atunci, confuziile de la o populație la alta fiind destul de frecvente. În felul acesta ne putem explica de ce de multe ori slavii ne apar, în scrierile bizantine, ca niște veritabili nomazi în ceea ce privește traiul, ocupațiile sau felul de a lupta sau, dimpotrivă, ca niște localnici sedentari, agricultori și pașnici.

O bună parte din aceste confuzii au putut fi însă înlăturate prin intermediul săpăturilor arheologice, întreprinse cu deosebire în ultima jumătate de secol. Tot prin cercetările arheologice au putut fi lămurite numeroase aspecte din istoria migrației slavilor în aceste zone ale Europei de sud-est, completându-se sau uneori corectându-se multe din informațiile transmise de izvoarele scrise ale vremii. În această direcție trebuie arătat că cercetările arheologice întreprinse, atât în spațiul carpato-dunăreano-pontic, cât și în regiunile învecinate, referitoare la cunoașterea istoriei slavilor și a contactelor lor, fie cu civilizația autohtonă de la nordul Dunării de Jos, fie cu aceea bizantină, au fost deosebit de numeroase, reușindu-se să se precizeze căile și epoca deplasării lor în zonele sud-estului european, conținutul real al culturii lor materiale și vieții spirituale, consecințele pătrunderii și apoi a colonizării lor în spațiul geografic afectat de migrațiile respective.

De la început trebuie precizat că, în ciuda informațiilor din izvoarele scrise bizantine, care menționează prezența slavilor în spațiul de la nordul Dunării de Jos cu prilejul invaziilor lor în imperiu, încă de la începutul secolului al VI-lea, până în prezent cercetările arheologice nu au reușit să depisteze nici o urmă aparținând acestora și datând din epoca amintită. După cum s-a arătat în repetate rânduri, cele mai timpurii vestigii slave din spațiul carpato-dunărean nu pot fi datate mai devreme de mijlocul sau a doua jumătate a secolului al VI-lea⁴⁴. Contradicția dintre știrile izvoarelor scrise și realitățile arheologice cu privire la

³⁶ *Ibidem*, p. 312-313.

³⁷ *Ibidem*, p. 313.

³⁸ I. Nestor, în *Istoria poporului român*, ed. A. Oțetea, București, 1970, p. 104.

³⁹ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 2-3.

⁴⁰ D. Gh. Teodor, *Autohtoni și migratori la est de Carpați în secolele VI-X e.n.*, în *ArhMold*, X, 1981, p. 56.

⁴¹ I. Bamea, *op. cit.*, p. 435-438.

⁴² M. Sâmpetru, *Situația imperiului romano-bizantin la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul celui de al VII-lea*, în *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 217-245.

⁴³ L. Bârzu, St. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991, p. 235-238.

⁴⁴ I. Nestor, *Les éléments les plus anciennes de la culture slave dans les Balkans*, în *Posobna Izdanja*, XII, 1964, p. 141-148; D. Gh. Teodor, *La pénétration des slaves dans les régions orientale de S-E de l'Europe d'après les données archéologiques des régions orientale de la Roumanie*, în *Balcana-slavica*, 1, 1972, p. 29, 31, 34; idem, *Origines et voies de pénétration des slaves au sud du Bas-Danube (VI-VII siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum Proto-byzantin*, Roma, 1984, p. 63-84.

epoca prezenței slavilor la nordul Dunării de Jos s-ar explica după unii cercetători prin faptul că, în prima jumătate a secolului al VI-lea, incursiunile de jaf în imperiu erau întreprinse doar de cete războinice, mai mari sau mai mici care, după ce acționau la sudul fluviului se întorceau de fiecare dată în regiunile în care își aveau bazele stabile de atac, dincolo de zonele de silvo-stepă de la est de Prut și Nistru⁴⁵. O parte din marea masă a slavilor aflată în deplasare lentă încă în prima jumătate a secolului al VI-lea, s-a infiltrat treptat pe la mijlocul acestui veac până în zonele din vecinătatea Dunării, ceea ce explică informația lui Procopius care menționează în jurul anului 550 că „... *sclavinii* ... își au sălașurile dincolo de fluviu, nu departe de țarm”⁴⁶.

Ca urmare a cercetărilor arheologice, în ultimele decenii în regiunile carpato-dunărene au fost descoperite destul de multe urne slave arhaice, constând din resturi ceramice, unelte, obiecte vestimentare și de podoabă aflate în locuințe și morminte, vestigii care au putut fi destul de exact departajate de cele aparținând populației autohtone sau ale altor grupuri de migratori. Repartiția geografică a vestigiilor slave oferă posibilitatea de a urmări căile de pătrundere ale acestei populații în teritoriile de la nordul Dunării de Jos și, în același timp, de a preciza densitatea locuirii ei în anumite zone ale spațiului geografic în care a pătruns.

Așa cum s-a mai arătat⁴⁷, slavii s-au deplasat inițial din regiunile cursului superior și mijlociu ale Niprului, bazinelor râurilor Pripet și Bugului de Vest, traversând cursurile superioare ale Nistrului, Prutului și Siretului, pătrunzând concomitent spre vest în Slovacia și Câmpia Pannoniei prin pasurile Carpaților Nordici și spre sud de-a lungul râurilor principale care străbat zonele de la est de Carpați. De aici, slavii au înaintat către Câmpia Dunării, apoi treptat și spre vestul Munteniei și în Oltenia. Alte grupuri de slavi descinzând din teritoriile niproviene sau ale Pripetului, au pătruns în spațiul carpato-dunărean dinspre nord-est, de-a lungul zonelor de silvo-stepă, până în Moldova și Muntenia. Din grupul de slavi care s-au deplasat spre sud, pe valea râului Siret, unele cete au fost determinate, sub presiunea avarilor probabil, să pătrundă, către sfârșitul secolului al VI-lea, în sud-estul Transilvaniei, străbătând văile Trotușului și Oituzului, după cum o dovedesc vestigiile descoperite în această zonă⁴⁸.

Inexistența urmelor slave în regiunile stepice din sudul Moldovei dintre Siret și Nistru, nordul Gurilor Dunării și litoralului de nord-vest al Mării Negre (cu excepția unora care pot fi puse pe seama *anților*) dovedește că slavii nu au pătruns aici, deoarece teritoriile respective nu erau propice locuirii unei populații sedentare cum era aceasta, determinată de alte cauze să emigreze și, în plus, zonele de stepă menționate erau aproape permanent controlate sau ocupate temporar de diferite grupuri de nomazi.

În timpul migrației lor slavii au ocolit, de asemenea, zonele montane ale Carpaților Orientali și Sudici, excepție făcând, așa cum s-a amintit, doar unele grupuri mai mici care, către sfârșitul secolului al VI-lea au fost forțate să se infiltreze în sud-estul Transilvaniei, fiind oprite însă aici din înaintarea lor de garnizoanele militare gepide.

Până în prezent, ca și în Transilvania, destul de puține vestigii slave sunt cunoscute în vestul extrem al Munteniei, în Oltenia sau în Banant. S-a presupus că, doar spre sfârșitul secolului al VI-lea și începutul celui următor, unele cete de slavi locuiau deja câteva insule ale Dunării din zonele menționate, încercând să pătrundă și să se stabilească în imperiu⁴⁹. Resturile ceramice pe baza cărora s-a acreditat această părere nu sunt însă numeroase și nici suficiente de concludent pentru a permite o astfel de concluzie, cu atât mai mult cu cât *limes*-ul dunărean era încă destul de bine supravegheat și apărat de armatele bizantine. De altfel, asemenea resturi, presupuse slave, lipsesc total din perimetrul cetăților bizantine existente la nordul fluviului, cum sunt cele de la Dierna (Orșova)⁵⁰, Drobeta (Turnu Severin)⁵¹ sau Sucidava (Celei)⁵² care, după părerea noastră, sunt părăsite de imperiu de-abia la începutul secolului al VII-lea.

O situație oarecum similară este documentată și în Dobrogea unde, de asemenea, vestigiile slave timpurii lipsesc, resturile ceramice sau unele obiecte care au fost puse pe seama slavilor, ca cele descoperite în unele obiective bine cercetate, cum sunt acele de la Dinogetia (Garvăn)⁵³, Noviodunum (Isaccea)⁵⁴,

⁴⁵ I. Nestor, *L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 431-433; D. Gh. Teodor, *Regiunile răsăritene ale României, în secolele VI-VII*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 189.

⁴⁶ Procopius, *op. cit.*, I, 27, 1, p. 74.

⁴⁷ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Roma, 1984, p. 81-83, fig. 8.

⁴⁸ Idem, *op. cit.*, în *Balcano-slavica*, 1, 1972, p. 39.

⁴⁹ M. Comșa, *Unele date cu privire la Banatul de Sud în secolele IV-VII*, în *In memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj, 1974, p. 85-97.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 93-99.

⁵¹ M. Davidescu, *Drobeta în secolele I-VII e.n.*, Craiova, 1990.

⁵² D. Tudor, *Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Bruxelles, 1965.

⁵³ Gh. Ștefan, *Săpăturile de la Garvăn*, în *Materiale*, VI, 1969, p. 632, fig. 7; M. Comșa, *op. cit.*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 313-314, nota 61.

⁵⁴ Descoperiri (inedite) Al. Barnea, căruiia îi mulțumim și pe această cale pentru informații.

Aegyssus (Tulcea)⁵⁵, Halmyris (Murighiol)⁵⁶, Beroe (Piatra Frecăței)⁵⁷ și Capidava⁵⁸ pe *limes*-ul dunărean, ca și din interiorul acestei provincii sau de pe litoralul Mării Negre, de la Histria⁵⁹, Ibida (Slava Rusă)⁶⁰ Tropaeum Traiani (Adamclisi)⁶¹ sau Tomis (Constanța)⁶², dovedindu-se a fi aparținut mai curând *anților* sau eventual altor populații migratoare nomade. Inexistența urmelor slave în secolul al VI-lea în Dobrogea este cât se poate de explicabilă, avându-se în vedere prezența efectivă a imperiului aici, atestată de fortificațiile ridicate, numărul forțelor militare dislocate în zonă și prezența permanentă a flotei pe Dunăre, dovadă a importanței deosebite pe care provincia respectivă o avea pentru Bizanț din punct de vedere strategic și militar, în raport direct cu pericolul aproape permanent pe care îl prezentau nenumăratele încercări de pătrundere a diferiților migratori la sud de fluviu. Se poate deci considera că, în pofida informațiilor lui Procopius din Caesarea potrivit cărora pe la jumătatea secolului al VI-lea la Ulmetum și Adina se stabiliseră deja unele grupuri de slavi⁶³, în realitate aceștia nu pătrunseseră în număr mai mare în Dobrogea pentru că așa cum s-a arătat, *limes*-ul a fost temeinic apărat, cel puțin până în vremea domniei lui Heraklius⁶⁴. Slavii din Dobrogea, la care se referea istoricul bizantin menționat, nu reprezentau de fapt decât cete mici de războinici, care nu erau stabile, ci în căutare temporară de pradă, așa cum se petreceau lucrurile și în alte zone de la sud de Dunăre.

În ceea ce privește cultura materială creată și vehiculată de slavi în timpul migrației lor aici, cercetările arheologice au oferit informații deosebit de importante, reușindu-se să se precizeze, prin departajări clare în raport cu descoperirile autohtone, elementele esențiale care caracterizează vestigiile aparținând acestor migratori. Până în prezent cercetări mai importante în obiective în care au fost descoperite și vestigii slave, databile în a doua jumătate a secolului al VI-lea și începutul celui următor au fost întreprinse la Hansca⁶⁵, r. Ialoveni, Dănceni⁶⁶, r. Strășeni, Hucea⁶⁷, r. Râșcani, Seliște⁶⁸, r. Orhei și Rașcov⁶⁹, r. Hotin în Basarabia, Codân⁷⁰, Hliboca⁷¹ și Socol⁷², regiunea Cernăuți în Bucovina de Nord, Suceava-Șipot⁷³, Botoșana II⁷⁴, Budeni⁷⁵ și Rușii-Mănăstioarei⁷⁶, jud. Suceava, Cucorâni⁷⁷, jud. Botoșani, Davideni II⁷⁸, Izvoare-Bahna⁷⁹, Borniș⁸⁰ și Târpești⁸¹, jud. Neamț, Iași – Crucea lui Ferent⁸², Bacău-Curtea Domnească

⁵⁵ A. Opaț, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol) secolele V î.e.n. - VII î.e.n.*, în *Peuce*, X, vol. I, p. 157.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 157, vol. II, p. 198, pl. 34.

⁵⁷ D. Vițeanu, Al. Bamea, *Ceramica lucrată cu mîna din așezarea romano-bizantină de la Piatra Frecăței (secolul al VI-lea)*, în *SCIVA*, 26, 1975, 2, p. 209-217.

⁵⁸ C. Scorpan, *Contribuții arheologice la problemele etnice ale Dobrogei antice*, în *Pontica*, I, 1968, p. 364, 366 (fig. 22 a, b).

⁵⁹ Em. Condurachi și colab., *Șantierul arheologic Histria*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 232, fig. 4/2.

⁶⁰ A. Opaț, *O săpătură de salvare în orașul antic Ibida*, în *SCIVA*, 42, 1991, 1-2, p. 45, fig. 18/37-38.

⁶¹ Gh. Papuc, *O fibulă digitată de la Tropaeum Traiani și câteva considerații asupra fibulelor de acest tip*, în *Pontica*, XX, 1987, p. 207-215.

⁶² C. Cîrjan, *Ceramica băstinașă din sec. VI-VII î.e.n. descoperită la Tomis*, în *Pontica*, IV, 1971, p. 339-348.

⁶³ Procopius, *Despre zidiri*, IV, 7, 3, 15, în *FHDR*, II, p. 469, 471.

⁶⁴ N. Iorga, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 365, nota 1, 367; M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 241-242.

⁶⁵ I. A. Rafalovič, *Posselenie VI-VII s. Hanska*, în *KS*, 113, 1968, p. 98-102; idem, *Slavjane VI-IX vekov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 29-41, 61-86.

⁶⁶ I. A. Rafalovič, N. V. Golteva, *Ranneslovjanskoe poselenie V-VII Dănceni, I*, în *Arheologičeski Issledovanija v Moldavii (1974-1976 g)*, Chișinău, 1981, p. 125-140.

⁶⁷ I. A. Rafalovič, *Ranneslovjanskije poselenie Hucea VI-VII v v Moldavii*, în *KS*, 105, 1965, p. 123-126.

⁶⁸ Idem, *Issledovanija ranneslavjanskich poselenija v Moldavii, 1970-1971*, Chișinău, 1973, p. 141-143; I. A. Rafalovič, V. L. Lăpușnean, *Raboty reutskoi arheologičeskoj ekspedicii, în*

Arheologičeski Issledovanija v Moldavii 1972 g, Chișinău, 1974, p. 136-140.

⁶⁹ V. D. Baran, *op. cit.*, Kiev, 1988.

⁷⁰ I. P. Russanova, B. O. Timoșciuk, *op. cit.*, Kiev, 1988.

⁷¹ L. V. Vakulenko, *Ranneslovjanskoe poselenie u.s. Glubokovo v Pricarpat'e*, în *Rannesrednevekov vostočno slovjanskoe drevnosti*, Leningrad, 1974, p. 242-251.

⁷² L. V. Vakulenko, O. M. Prihodniuk, *Slavjanskije poselenija I tys. n.e. u.s. Sokol na Srednem Dnestre*, Kiev, 1984.

⁷³ M. D. Matei, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 741-745; D. Gh. Teodor, *Descoperirile arheologice de la Șipot-Suceava*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 375-382.

⁷⁴ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, București, 1984.

⁷⁵ S. Teodor, *Săpăturile arheologice de la Budeni, comuna Dolhasca (Suceava)*, în *Anuar-Suceava*, V, 1978, p. 146-147.

⁷⁶ M. Ignat, *Șantierul arheologic de la Rușii Mănăstioarei, în Suceava - Studii și Materiale*, III, 1973, p. 250-254.

⁷⁷ S. Teodor, *Săpăturile de la Cucorâni*, în *ArhMold*, VIII, 1975, p. 151-155.

⁷⁸ I. Mitrea, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea de la Davideni (sec. V-VII î.e.n.)*, în *MemAntiq*, VI-VIII, 1981, p. 65-89.

⁷⁹ Idem, *Așezarea prefeudală de la Izvoare Bahna*, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 55-76; idem, *Așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna (II). Contribuții la arheologia epocii de formare a poporului român*, în *Carpica*, X, 1978, p. 205-228.

⁸⁰ R. Popovici, *Piese vestimentare din secolele VI-VII î.e.n. descoperite la Borniș-Neamț, în ArhMold*, XII, 1988, p. 248-251; săpături efectuate între anii 1985-1992 (inedite).

⁸¹ S. Marinescu-Bîlcu, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, în *BAR*, 107, Oxford, 1981, p. 133-136.

⁸² D. Gh. Teodor, *Descoperirile prefeudale de la Iași-Crucea lui Ferent, în Cercetări istorice*, Iași, II, 1971, p. 118-129.

II⁸³ și Ștefan cel Mare⁸⁴, jud. Bacău, Dodești⁸⁵, jud. Vaslui, Coroteni⁸⁶, Căndești⁸⁷ și Oreavu⁸⁸, jud. Vrancea, Suceveni⁸⁹, jud. Galați, Sărata Monteoru⁹⁰, jud. Buzău, Budureasca II⁹¹ și Șirna⁹², jud. Prahova, teritoriul actual al orașului București (Militari, Cățelu Nou, Ciurel, Soldat Ghivan, Străulești)⁹³, Dulceanca I-IV⁹⁴, și Radovanu⁹⁵, jud. Teleorman, Băleni-Români⁹⁶, jud. Dâmbovița, Vela⁹⁷, jud. Dolj, eventual la Ostrovu Mare⁹⁸, Balta Verde⁹⁹, Svința¹⁰⁰, Insula Banului¹⁰¹ și Ostrovu Șimian¹⁰², jud. Mehedinți, precum și la Poian¹⁰³ și Cernatu¹⁰⁴, jud. Covasna, Filiași¹⁰⁵, jud. Harghita și Sălașuri¹⁰⁶, jud. Mureș. Analiza atentă a vestigiilor alogene descoperite prin cercetările menționate, îndeosebi resturile ceramice și unele obiecte vestimentare, arată că ele pot fi atribuite, fie aspectului cultural de tip *Korceak*¹⁰⁷, pus pe seama sclavinilor¹⁰⁸, fie aspectului de tip *Penkovka*¹⁰⁹ atribuit anților¹¹⁰.

Referitor la cronologia vestigiilor slave descoperite în spațiul carpato-dunăreano-pontic, asigurată de asocierea lor în multe cazuri cu obiecte de factură bizantină și monede, ea se circumscrie în principal în a doua jumătate a secolului al VI-lea și prima jumătate a celui următor. Într-adevăr, în marea majoritate a obiectivelor cercetate sistematic din spațiul geografic menționat, vestigiile slave, reduse numeric, apar întotdeauna împreună cu ceramică locală, amfore romano-bizantine, diferite obiecte de podoabă și vestimentare lucrate local sau importate din imperiu, precum și cu monede de bronz bizantine.

Trebuie, de asemenea, să subliniem constatarea că în așezările investigate din regiunile extracarpatice, datând de la sfârșitul secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea, nu a fost descoperită nici o

⁸³ I. Mitrea, Al. Artimon, *Descoperirile prefeudale de la Bacău - Curtea Domnească*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 225-251.

⁸⁴ Al. Artimon, C. Eminovici, *Cercetări arheologice în așezarea medievală din comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)*, în *Carpica*, X, 1978, p. 274; I. Mitrea, C. Eminovici, V. Momanu, *Așezarea din sec. V-VII de la Ștefan cel Mare, jud. Bacău*, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 215-250.

⁸⁵ D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e.n. de la Dodești - Vaslui, Iași*, 1984, p. 10-48.

⁸⁶ V. Bobi, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea (Dovezi ale continuității de locuire din secolele II-VII e.n.) în Vrancea - Studii și Comunicări*, IV, 1981, p. 107.

⁸⁷ D. Gh. Teodor, *Novye dannye o slovjanach v Karpato-Dunajskich oblastjach v VI-VII vv n.e.*, în *Interaktionen der Mitteleuropäischen Slawen und andere Ethnika im 6.-10. Jahrhundert*, Nitra, 1984, p. 261-262, 264.

⁸⁸ I. Mitrea, *Cercetări arheologice privind secolele IV-XI e.n. în județul Vrancea*, în *Vrancea - Studii și Comunicări*, I, 1978, p. 45-50.

⁸⁹ I. T. Dragomir, *Urme ale culturii materiale*, în *Județul Galați pe scara timpului*, Galați, 1972, p. 43-44.

⁹⁰ I. Nestor, *La nécropole slave d'époque ancienne de Sărata Monteoru*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 289-295.

⁹¹ V. Teodorescu, M. Peneș, *Matricea de incidență a siturilor arheologice de la Budureasca (Budureasca I - Budureasca 31, jud. Prahova)*, în *Anuarul Muzeului de istorie și arheologie Prahova*, I, 1984, p. 11-50.

⁹² Șt. Olteanu, V. Teodorescu, N. Neagu, *Rezultatele cercetărilor arheologice de la Șirna (jud. Prahova, anul 1978) cu privire la secolele III-XI*, în *Materiale*, Oradea, 1979, p. 277-279; idem, *Rezultatele cercetărilor arheologice de la Șirna-Prahova*, în *Materiale*, Tulcea 1980, p. 417-419; Șt. Olteanu, N. Neagu, *Rezultatele cercetărilor arheologice de la Șirna-Prahova*, în *Materiale*, București, 1983, p. 384-386.

⁹³ V. D. Rosetti, *Siedlungen der Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit bei Bukarest*, în *Germania*, 18, 1934, p. 206-213; V. Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou*, în *CAB*, 1, 1963, p. 15-48; Vl. Zirra, Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe „Cimpul Boja”-Militari*, în același volum, p. 49-77; M. Constantiniu, P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi din 1960*, în același volum, p. 78-139; idem *Șantierul Băneasa-Străulești. Cercetări în sectorul Măicdnești (1964-1968)*, în *CAB*, 6, 1970,

p. 43-82; S. Dolinescu-Ferche, *Ciurel, habitat des VI-VIIe siècles de notre ère*, în *Dacia*, N. S., XXIII, 1979, p. 179-230; S. Dolinescu-Ferche, M. Constantin, *Un établissement du VIe siècle à Bucarest (Découvertes de la rue Soldat Ghivan)*, în *Dacia*, N. S., XXVIII, 1986, 1-2, p. 117-147.

⁹⁴ S. Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. din sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 63-132; idem, *Contribution archéologique sur la continuité daco-romaine. Dulceanca, deuxième habitat du VIe siècle de notre ère*, în *Dacia*, N. S., XXX, 1986, 1-2, p. 121-154; eadem, *Habitats des VIe et VIIe siècles de notre ère à Dulceanca IV*, în *Dacia*, N. S., XXXVI, 1992, p. 125-177.

⁹⁵ M. Comșa, *Unele date privind așezarea din sec. VI-VII de la Radovanu, județul Ilfov*, în *Muzeul Național II*, 1975, p. 335-342.

⁹⁶ L. Muscă, T. Muscă, *Săpăturile arheologice de la Băleni-Români, jud. Dâmbovița*, în *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 421-428.

⁹⁷ O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III-XI)*, Craiova, 1976, p. 121-131.

⁹⁸ V. Boroneanț, I. Sîngă, *Cercetările privind secolul al VII-lea de la Ostrovu Mare, comuna Gogoșu din zona hidrocentralei „Porțile de Fier” II*, în *Drobeta*, 1978, p. 87-88; I. Sîngă, *Cercetări arheologice în insula Ostrovul Mare - Porțile de Fier II, comuna Gogoșu, jud. Mehedinți*, în *Drobeta*, IV, 1980, p. 123.

⁹⁹ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 235-236; fig. 293-295.

¹⁰⁰ M. Comșa, *op. cit.*, în *Memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj, 1974, p. 90-93.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 93-94.

¹⁰² *Ibidem*, p. 94-95.

¹⁰³ Z. Szekély, *Slavii și populația băștinașă în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, III, 1971, p. 131-134.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Idem, *Așezări din secolele VI-IX în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, VI-VII, 1974-1975, p. 35-46.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ V. P. Petrov, *Rannoslav'janski pam'jatki Korčeeskogo tipa*, în *Archeologia*, XIV, Kiev, 1962, p. 3-14; I. P. Russanova, *Slavjanski drevnosti VI-IX v mežu Dneprom i Zapadnym Bugom*, Moscova, 1973, p. 8-79.

¹⁰⁸ V. V. Sedov, *Vostočnye slavjane v VI-XIII vv*, Moscova, 1982, p. 10-19 cu bibliografia.

¹⁰⁹ I. P. Russanova, *Pamjatniki tipa Pen'kovka*, în *Problemy Arheologii*, II, Leningrad, 1978, p. 114-118.

¹¹⁰ *Eadem*, p. 114-116; V. V. Sedov, *op. cit.*, p. 19-28.

urmă aparținând slavilor, cultura materială vădind evidente trăsături daco-romanice. În schimb, aspectul cultural documentat în obiectivele încadrate cronologic în a doua jumătate a secolului al VI-lea și prima jumătate a secolului al VII-lea se prezintă destul de eterogen, în unele predominând elementele autohtone romanice (Botoșana II, Hansca, Codân I, Dănceni, Davideni II, Budureasca I-II, Dămăroaia I, Dulceanca I), iar în altele cele de factură slavă (Suceava-Șipot, Rașcov II, Hucea, Cățelu Nou, Ciurel etc.). Până în prezent, în spațiul carpato-dunăreano-pontic nu s-au semnalat vestigii slave pure, necontaminate de elemente locale romanice. Această situație se înregistrează chiar și în cazul necropolei de la Sărata Monteoru, unde prezența unor fibule digitate, obiecte de podoabă locale și ceramică romanică de tip *Ipotești-Cândești*, ca și a unor importuri bizantine, arată limpede contactele dintre autohtoni și slavii pătrunși în această zonă.

Prin urmare, nu putem vorbi de așezări slave de sine stătătoare în perioada secolelor VI-VII d. H., situația neputând fi explicată decât prin faptul că, în prima jumătate a secolului al VI-lea, la începutul migrației lor, slavii aflați permanent în deplasare nu și-au întemeiat vetre de sat stabile, pendulările lor lăsând urme mai consistente. În a doua jumătate a secolului al VI-lea și desigur după trecerea celei mai mari părți a slavilor în imperiu, cei rămași să viețuiască definitiv la nordul Dunării au fost integrați treptat în comunitățile sătești autohtone, fapt dovedit și de unele vestigii specifice care le aparțin, depistate în cadrul așezărilor locale. Din acest motiv, locuințele care pot fi puse pe seama acestei populații sunt destul de puțin numeroase și încă dificil de precizat tipologic, din ansamblul complexelor scoase la iveală, deoarece în multe cazuri se dovedesc asemănătoare cu acelea aparținând autohtonilor, dacă sunt comparate cu descoperirile din Ucraina din perioada secolelor VI-VII¹¹¹.

Pornind de la această situație se poate deci considera că tipul frecvent de locuință folosit de slavi era acela adâncit parțial în pământ având partea subterană de formă patrulateră sau dreptunghiulară, mai rar trapezoidală, cu laturile măsurând în medie 2,50 x 3,00 m. Adâncimea lor de la solul inițial de călcare nu depășea decât rareori 0,30-0,50 m, partea aeriană fiind construită din lemn. În unele cazuri locuințele erau săpate în contrapantă, pentru a asigura scurgerea apei. Datorită adâncimii lor mici intrarea în cele mai multe cazuri este greu de precizat dar, de obicei, ea se afla pe latura opusă vetrei, construită sub forma unui gang lung de circa 1 m și lat de aproximativ 0,60-0,80 m. În unul din colțurile locuinței, de regulă în cel de nord-est sau nord-vest, se afla cuptorul, construit din pietre de râu sau lăsezi de gresie locală, sub forma unui parament patrulater ce înconjura o vatră de foc alcătuită dintr-o lipitură de lut, groasă de circa 2-4 cm, așternută pe podea. Vatra era uneori alveolată față de nivelul de călcare al locuinței, iar cuptorul prevăzută cu boltă, construită de asemenea din pietre. În interiorul acestor locuințe, la colțuri sau pe mijlocul laturilor, mai rar în centrul podelei, se aflau gropi, provenite de la stâlpii de susținere ai pereților de la suprafață și ai acoperișului. Întreaga construcție a locuințelor este în general destul de simplă, sugerând o folosire a ei doar pentru o scurtă perioadă. Uneori, în preajma locuințelor au fost depistate gropi simple provenite de la scoaterea lutului, sau vetre înconjurate cu pietre, folosite probabil în aer liber, în timpul sezoanelor mai calde. În interiorul locuințelor și în stratul de cultură din preajma lor, s-au găsit resturi ceramice, unelte și diverse obiecte vestimentare și de podoabă etc. caracteristice culturii materiale slave.

În general, ceramica pusă pe seama slavilor, după unele trăsături specifice a fost atribuită de specialiști, fie aspectului cultural de tip *Korceak*, fie celui de tip *Penkovka*. Olăria aparținând acestor aspecte culturale este lucrată numai cu mâna, într-o tehnică destul de puțin avansată, dintr-o pastă conținând ca degresant cioburi pisate și nisip, în proporție variată, arderea fiind incompletă și neuniformă, din care cauză vasele prezintă neregularități și sunt puțin consistente și rezistente. Pereții oalelor sunt destul de groși și netezi și neglijent în interior și uneori și la exterior cu degetele sau cu o spatulă din lemn. Caracteristice pentru vasele-borcan sunt fundurile mult îngroșate (3-4 cm), prezentând la unele exemplare pe marginea exterioară un ușor prag. Buzele sunt fasonate drept sau puțin rotunjite și în prima fază (secolul al VI-lea) nu prezintă nici un ornament (alveole, creștături etc.).

Vasele borcan formează categoria cea mai numeroasă. Cel mai frecvent tip este vasul cu înălțimea variind între 0,20-0,30 m având diametrul gurii mai mare decât al fundului (care este destul de îngust); corpul alungit, umerii aplatizați sau lipsind cu totul, fără gât și buza tăiată drept și nerăsfrântă (fig. 2/3, 5, 8-9; 3/9-10; 4/2, 7-8; 5/4-6; 6/3, 6, 8). Alte variante au buza puțin arcuită în afară și chiar înspre interior și umerii mai proeminenți (fig. 2/1, 4, 7; 3/3, 6; 4/3-6, 9; 5/1-3, 7; 6/1-2, 4, 7, 9). Asemenea vase, asociate în literatura de specialitate tipului *Korceak* au fost puse pe seama *sclavinilor*, răspândirea lor fiind destul de uniformă în toate teritoriile afectate de invazia slavilor. La nordul Dunării de Jos vase de acest tip, întregi

¹¹¹ A se compara descoperirile din România, vezi de exemplu D. Gh. Teodor, *op. cit.*, București, 1984, p. 22-44, fig. 3-15; idem,

op. cit., Iași, 1984, p. 22-27, fig. 5, cu cele din Ucraina, cf. I. P. Russanova, *op. cit.*, Moscova, 1978, p. 23-25.

sau fragmentare, apar constant în aproape toate aşezările menţionate mai sus, precum şi în unele complexe funerare în proporţie diferită, în funcţie şi de amploarea cu care obiectivul a fost cercetat prin săpături arheologice sistematice.

Un alt tip de vas pus pe seama slavilor, este oala de formă bitronconică, cu diametrul gurii egal sau mai mare decât al fundului. Buza tăiată drept sau puţin rotunjită este mai rar răsfrântă sau aplecată uşor către interior. Înălţimea vaselor variază între 0,25-0,45 m. În general, aceste vase au pereţii şi fundurile mai subţiri, uneori pasta mai bună în ceea ce priveşte conţinutul şi par a fi lucrate mai îngrijit, deşi arderea este de asemenea incompletă şi neuniformă. Asemenea tip de vas este caracteristic aspectului cultural denumit *Penkovka*, atribuit de unii specialişti *anţilor* (fig. 7/1-7, 9-10; 8/1-10; 9/1-6, 10, 12). Răspândirea geografică a vaselor-borcan de acest fel este destul de inegală, în spaţiul carpato-dunăreano-pontic întâlnindu-se cu precădere în regiunile de la est de Carpaţi şi în Dobrogea, fiind rare în Câmpia Munteniei şi lipsind cu totul, până acum, în Oltenia şi Banat.

Chiar dacă admitem că *anţii* nu sunt în totalitatea lor slavi, se constată totuşi că, în foarte multe cazuri vasele de tip *Penkovka* însoţesc pe cele de tip *Korceak* în multe aşezări şi chiar în aceleaşi complexe de locuire.

Alături de aceste tipuri de oale-borcan, în aşezări sau complexe funerare, se întâlnesc şi oale miniaturale, imitând vasele de dimensiuni mai mari, care au fost lucrate în aceeaşi tehnică şi din aceeaşi pastă (fig. 3/10; 7/9; 8/5; 9/2, 10).

Un alt tip de vas este tipsia sau tigaia, de formă circulară, cu diametrul variind între 0,15 m şi 0,25 m, având fundul îngroşat ca şi marginile, drepte sau rotunjite, trase spre exterior sau aplecate puţin către interior (fig. 9/7-9, 11). Asemenea vase au fost folosite pentru pregătirea hranei, coptul turtelor de făină sau drept capace pentru oalele borcan.

În ceea ce priveşte ceramica lucrată cu mâna, trebuie să arătăm că în obiectivele datând din secolele VI-VII d. H., alături de tipurile de oale puse pe seama slavilor, au fost descoperite şi altele lucrate tot cu mâna, având forme de vase borcan, castroane, căni, tipsii sau vase miniaturale, produse dintr-o pastă asemănătoare sau având în compoziţie mai mult nisip şi microprundişuri cu bobul mai mare sau mai mic. Asemenea vase au buza răsfrântă vizibil, umerii proeminenţi, corpul mai bombat şi gâtul uneori bine conturat, iar fundurile şi pereţii în multe cazuri mai subţiri. Astfel de vase au fost şi mai sunt încă atribuite de unii slavilor, considerându-se că acolo unde sunt descoperite ele dovedesc în mod cert prezenţa acestei populaţii.

O asemenea părere este, fără îndoială, eronată, deoarece este bine cunoscut faptul că o mare parte din olăria lucrată cu mâna, s-a dovedit a fi de veche tradiţie locală, existenţa ei în perioada secolelor VI-VII d. H. în regiunile carpato-dunăreano-pontice, ca şi în alte multe părţi ale Europei, fiind consecinţa unui larg proces de generalizare a acestei categorii ceramice, determinat de o serie de cauze economice, culturale şi politice comune unor spaţii geografice mai largi. După cum au constatat investigaţiile arheologice, încă înaintea pătrunderii slavilor la nordul Dunării de Jos, în obiectivele cercetate de pe întreg cuprinsul vechii Dacii, asemenea produse de olărie lucrate cu mâna sunt atestate în cantităţi variabile de la o zonă geografică la alta şi de la o etapă cronologică la alta, prezentând forme şi tehnici de lucru mai vechi, de origine dacică sau romană. Vasele borcan cu buza răsfrântă, castroanele semisferice sau bitronconice, cămile mai mari sau mai mici, cu sau fără toartă şi chiar unele tigăi, cu începuturi din secolele IV-V d. H. sunt întâlnite frecvent în obiectivele cercetate, chiar şi în cele situate în regiunile care au făcut parte din posesiunile romane. Generalizarea producerii acestei categorii ceramice, indiferent de procentajul în care apare în diferite complexe este consecinţa ruralizării vieţii în fostele provincii romane, dispariţiei marilor centre de producţie pentru olărie şi vicisitudinilor provocate de necontenitele migraţii pe spaţii geografice întinse, astfel de produse fiind întâlnite până în nordul Europei¹¹² şi chiar în teritoriile ocupate de romani din regiunea Dunării superioare¹¹³, zona Rinului¹¹⁴ sau Britania¹¹⁵, unde slavii nu au ajuns niciodată. De aceea, teza că orice vas lucrat cu mâna din secolele VI-VII d. H. descoperit în regiunile carpato-dunăreano-pontice este de provenienţă slavă, trebuie definitiv părăsită, fiind în totală contradicţie cu realităţile arheologice pe care cercetările le-au pus constant în evidenţă în ultimele decenii.

¹¹² W. Holmqvist, B. Arhenius, P. Lundström, *Excavations at Helgö*, I, Uppsala, 1961, p. 185, pl. 60-61.

¹¹³ W. Pfeiffer, *Fundchronik für die Jahre 1963 und 1964*, în *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, 33, 1968, p. 204-205, fig. 38.

¹¹⁴ W. Hübener, *Absatzgebiete frühgeschichtlicher Töpfereien*

in der Zone nördlich der Alpen, Bonn, 1969, p. 135-165, pl. 175, 177, 179.

¹¹⁵ J. N. L. Myres, *A Corpus of Anglo-Saxon Pottery of the Pagan Period*, II, Cambridge, 1977, p. 130, 154-156, fig. 1, 5, 17-18, 26, 62, 65; L. Laing, *The Archaeological of Late Celtic Britain and Ireland c. 400-1200 A.D.*, Londra, 1981, p. 276-284, fig. 91, 93, 96.

Alături de ceramică, în complexele de locuire atribuite slavilor și uneori și în complexele funerare, au fost descoperite unele unelte, obiecte de podoabă sau vestimentare. Uneltele sunt puțin numeroase, modeste sub aspect tehnic, fiind legate în principal de agricultură, creșterea vitelor și meșteșugurile casnice. În ceea ce privește agricultura, este cunoscut că slavii arhaici au practicat-o încă înaintea migrației lor, folosind ca uneltă principală plugul de lemn prevăzut cu brăzdar din fier cu lama îngustă și alungită, adaptat solurilor specifice din regiunile lor originare¹¹⁶. Alături de plug, slavii au folosit și unele tipuri de coase, seceri și cosoare din fier cu lama scurtă. Până în prezent însă, în teritoriile carpato-dunăreanopontice nu s-a găsit nici un brăzdar sau sceră specifice slavilor, ci doar câteva cosoare de fier, care puteau fi folosite și la tăiatul păioaselor (fig. 10/5).

În ciuda informației, exagerată desigur, a lui Mauricius, potrivit căreia slavii ar fi avut „roade care stau în grămezi, mai ales mei și parâng”¹¹⁷, inventarul agricol specific este puțin numeros și modest, dovedind că agricultura la ei nu era totuși prea dezvoltată, poate și datorită caracterului instabil al așezărilor și a deselor expediții de jaf pe care le organizau în imperiu.

De asemenea, la slavii timpurii a fost atestată și prelucrarea fierului, obținut prin reducerea mineralizațiilor de oxizi de fier (minereu de baltă) în oale de lut și gropi speciale¹¹⁸, tehnici cu rentabilitate scăzută, folosite însă din străvechime și de populația locală de la nordul Dunării de Jos, astfel încât descoperirile de cuptoare sau vase de redus minereu, creuzete, „lupe” din fier etc. din perioada secolelor VI-VII d. H. nu pot fi puse exclusiv pe seama slavilor, cu atât mai mult, cu cât depistarea și exploatarea depozitelor cu asemenea minereuri a fost întotdeauna apanajul populației autohtone, singura care, prin tradiție cunoștea bine regiunea în care viețuia și deci locurile din care se puteau procura materii prime, de strictă necesitate.

Împreună cu uneltele amintite sau izolat, au fost descoperite mai multe limbi de cuțite, amnare simple, verigi, dornuri, scoabe, cârlige de prins pește, zăbale, distribuitoare de curea și ace din fier, străpungătoare, ace, mânere de cuțite și plăci din os, fusaiole din lut de diferite forme, cute pentru ascuțit din diferite roci, râșnițe de mână din gresie, greutatea de lut pentru pescuit sau de la războiul de țesut, piepteni din os etc. (fig. 10/1-4, 6-18). De asemenea, s-au găsit și săgeți din fier cu trei muchii, de tip „avar” sau de formă romboidală, precum și unele vârfuri de lance (fig. 10/6, 19-20). Dintre obiectele de podoabă sunt de semnalat pandantive de os, lut sau bronz, aplice de tâmplă din bronz, cercei, inele și mărgelile (fig. 11/2, 4-6, 11). Obiectele vestimentare sunt reprezentate prin câteva cătărâmi simple de formă dreptunghiulară sau patruleteră din fier sau bronz, distribuitor de curea, verigi de cingătoare, eventual fibule de tip *Pastyrsk* sau antropozoomorfe, aplice etc. (fig. 11/1, 3, 8-9, 10, 12-13). Pe seama slavilor mulți dintre cercetători au pus și unele categorii de fibule digitate, considerându-le produse ale acestora¹¹⁹.

Este cunoscut că, în ansamblul descoperirilor de fibule digitate, considerate exclusiv de tip slav, au fost stabilite două grupe principale, fiecare cu variantele sale¹²⁰. După cum s-a arătat¹²¹, prima din aceste grupe, caracterizată prin prezența măștii umane pe apendicele terminal al piciorului a fost creată mai ales în atelierele din imperiu sau în unele de la nordul Dunării de Jos, fiind difuzată cu precădere în regiunile carpato-balcanice. A doua grupă, având o figură zoomorfa pe apendicele terminal al plăcii inferioare a fost și ea creată sub influența orfevrăriei bizantine, după cum dovedesc unele elemente de decor de origine romană târzie, conservate parțial sau modificate, fiind produsă în atelierele goto-bizantine din Crimeea. La acestea se adaugă fibulele antropozoomorfe și cele denumite de tip *Pastyrsk*, reprezentând și ele derivații ale grupelor amintite mai sus. Ca și fibulele din grupa a doua, și cele antropozoomorfe și de tip *Pastyrsk* au fost create tot în atelierele din Crimeea. Ele au fost difuzate în rândul populațiilor nord-pontice probabil și prin intermediul unor centre, ca cel de la *Pastyrsk*, de exemplu. Tot de aici, asemenea piese vestimentare au fost probabil difuzate și unor grupuri de slavi, mai ales a acelor care, ca urmare a migrației lor veniseră în contact în zonele Niprului Mijlociu, Bugului de Sud și Nistrului Superior, cu populațiile care le vehiculau. Avându-se în vedere stadiul modest al cunoștințelor tehnice la slavii aflați în migrație în cursul secolelor VI-VII d. H. asemenea fibule nu au putut fi imitate de ei și nici create variante locale. În principal, acest gen de fibule s-a răspândit în rândul populațiilor nomade sau seminomade și, în

¹¹⁶ R. S. Minasian, *O pojavlenie pašennogo zemledelija v verchnem Podneprovie i severo-zapadnykh oblastjakh RSFSR*, în *Arheologičeskij Sbornik*, 24, Leningrad, 1983, p. 81-89.

¹¹⁷ Mauricius, *Arta militară*, XI, 5, în *FHDR*, II, p. 557.

¹¹⁸ Șt. Olteanu, *Procédés d'influence slave pour la réduction du fer à l'Est des Carpates aux VI-VII siècles dans le contexte de la technologie traditionnelle des autochtones*, în *Rapports du*

IIIe Congrès International d'Archéologie slave, I, Bratislava, 1979, p. 581-586 cu bibliografia problemei.

¹¹⁹ J. Wemer, *Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts*; în *Reinecke Festschrift*, Mainz, 1950, p. 150-171; B. A. Răbakov, *Drevnaja Rus'*, în SA, XVII, 1953, p. 23-104.

¹²⁰ J. Wemer, *op. cit.*, p. 157-159, 162-172.

¹²¹ D. Gh. Teodor, *Fibule „digitate” din secolele VI-VII în spațiul carpato-dunăreanopontic*, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 119-152.

acest caz, ele au fost tranzitate, odată cu migrațiile acestor grupuri către sud-vest, până în regiunile de la nordul Dunării de Jos. Cei care au avut în acest sens un rol important au fost probabil *anții*, care intraseră deja în contact cu civilizația zonelor ponto-crimcenc. Accastă părere este susținută și de constatarea că, până în prezent, fibulele digitate din categoria celor puse pe seama slavilor, au fost descoperite, câte una sau perechi, în unele morminte de înhumare, din spațiul carpato-dunărean, ca la Dănceni¹²², Seliște¹²³, Săcueni¹²⁴, Gâmbaș¹²⁵, Felnac¹²⁶, Bratei¹²⁷, Cornești¹²⁸ sau Piatra Frecăței¹²⁹ ori în unele morminte avarice din Pannonia¹³⁰, deci în complexe funerare cu un rit, care nu era cunoscut de slavi. Fibulele digitate lipsesc sau sunt extrem de rare și în mormintele slave de incinerare din Ucraina sau din alte părți¹³¹. În cimitirul de la Sărata Monteoru, considerat de unii exclusiv slav (dar despre a cărui apartenență etnică s-au exprimat unele rezerve)¹³², s-au descoperit numai fibule din prima grupă, creată în spațiul carpato-balcanic și nici una din grupa a doua. Fibulele din grupa a doua apar însă frecvent în Crimeea în mormintele de înhumare goto-bizantine, unde sunt depuse perechi, împreună cu alte obiecte-vestimentare și de podoabă create în atelierele de aici¹³³. Asemenea piese apar destul de frecvent și în așezările autohtone din spațiul carpato-dunărean, precum și în unele așezări și cetăți din imperiu, fiind însoțite întotdeauna de obiecte produse în atelierele bizantine. În timp ce în zonele carpato-balcanice, ca și în Crimeea, sunt cunoscute centre meșteșugărești pentru producerea unor asemenea obiecte, în zona Niprului Mijlociu, presupusă a fi centrul lor de creație¹³⁴, nu este semnalat nici un atelier specializat în fibule digitate sau alte tipuri de obiecte vestimentare și de podoabă atribuite slavilor. Prin urmare, fără a exclude posibilitatea ca totuși unele din exemplarele de fibule digitate din grupa a doua să fi fost vehiculate, în afară de *anți* și de unele grupuri de *sclavini*, se poate afirma că ele nu trebuie considerate drept creații slave. Firește, ca o consecință a multiplelor contacte, care au avut loc între autohtonii de la nordul Dunării de Jos și slavii pătrunși aici, unii dintre acești noi veniți au putut să-și însușească și obiceiul de a purta fibule digitate sau alte categorii de obiecte vestimentare și de podoabă. Probabil, prin intermediul unor grupuri de slavi, sau prizonieri din imperiu luați de aceștia, precum și prin negustori sau meșteri bizantini itineranți, au putut ajunge până în teritoriile vest-niprovienne ale Ucrainei și exemplarele de fibule digitate din prima grupă, create în atelierele din zonele carpato-balcanice.

Tot ca urmare a contactelor durabile cu autohtonii din regiunile carpato-dunărene, slavii au preluat cu timpul și unele tipuri noi de unelte, în special brăzdarul de plug de tip roman sau alte unelte agricole mai evoluat, unele tipuri de arme, precum și tehnica producerii ceramicii cu roata lentă sau rapidă, forme noi de vase și ornamente de tradiție daco-romană (oalele cu buza răsfrântă și umerii proeminenți, castroanele, decorul cu alveole și creștături pe buza vaselor, ornamentul format din linii incizate, vâlurite sau orizontale, brăiele în relief etc.), pe care apoi le-au transmis și slavilor rămași în regiunile Ucrainei, astfel că ele pot fi regăsite, ca evidente influențe ale civilizației carpato-balcanice, în aspectul cultural slav din secolele VII-IX d. H., denumit de tip *Luka-Rajkovetzkaja*¹³⁵.

Pe lângă contribuțiile aduse cu privire la cunoșterea conținutului culturii materiale slave timpurii, cercetările arheologice au reușit să ofere unele date importante referitoare la ritul și ritualurile de înmormântare specifice populațiilor slave în perioada marilor lor migrații. Trebuie de la început precizat că, până în cursul secolelor IX-X d. H., când mase mai mari de slavi adoptă creștinismul, aceștia au folosit, fără excepție, ca rit de înmormântare, incinerarea în gropi simple sau în urne de lut, necropolele fiind plane sau tumulare. Până în prezent însă, în afară de cimitirul de la Sărata-Monteoru¹³⁶, unde au fost

¹²² I. E. Rafalovič, *Dănceni mogil'nik tcherniachovskoj kul'tury III-IV vv n.e.*, Chișinău, 1986, p. 24-26, 132-133, pl. XIV/1-2.

¹²³ I. A. Rafalovič, V. L. Lăpușeanu, *op. cit.*, p. 138-139, fig. 9.

¹²⁴ N. Chidioșan, Z. Nánásy, *Un mormint din perioada prefeudală descoperit la Săcueni*, în *AMN*, V, 1968, p. 517-520, fig. 2.

¹²⁵ I. Nestor, C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Der völkerwanderungszeitliche Schatz Negrescu*, în *Germania*, 22, 1938, p. 37, fig. 2.

¹²⁶ N. Fettich, *Az avarokori múipar Magyarországon - Das Kunstgewerbe der Awarenzeit in Ungarn*, în *ArchHung*, I, 1926, p. 32, pl. IV/21.

¹²⁷ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 125-126, 128. Informații Eug. Zaharia.

¹²⁸ A. Palkó, *Descoperiri din secolul al VII-lea e.n. în Valea Arieșului*, în *SCIV*, 23, 1972, 4, p. 677-679.

¹²⁹ A. Petre, *Săpăturile de la Piatra Frecăței*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 581, fig. 18/1.

¹³⁰ J. Csálog, *Das awarische Gräberfeld von Szakály-Öreghegy*, în *ArchÉrt*, III, 1944-1945, V-VI, p. 299, pl. XCIII/23; T. Horváth, *Die awarischen Gräberfelder von Übbo und Kiskörös*, în *ArchHung*, XIX, 1935, pl. 23; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapest, 1961, p. 227-228, pl. CCIX/17-18.

¹³¹ B. A. Răbakov, *op. cit.*, p. 21-104; V. V. Sedov, *op. cit.*, p. 10-47.

¹³² I. Nestor, *op. cit.*, în *Studii*, XV, 1962, p. 1425.

¹³³ A. I. Aibabin, *Chronologia mogil'nikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni în Materialy po archeologii, istorii i etnografii Tavrii*, I, Simferopol, 1990, p. 21-26 și figurile.

¹³⁴ B. A. Răbakov, *op. cit.*, p. 67-104.

¹³⁵ V. K. Gončarov, *Rajkovetzkoe gorodišče*, Kiev, 1950.

¹³⁶ I. Nestor, *op. cit.*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 289-296; I. Nestor, Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Sărata Monteoru*, în *Materiale*, V, 1959, p. 511-517; *idem*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 509-513; *idem*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 513-516.

dezvelite peste 1600 de morminte, nici în regiunile Ucrainei și nici în spațiul carpato-dunărean nu sunt cunoscute necropole mari, ci doar câmpuri funerare cu un număr mic de înmormântări sau, mai ales, morminte izolate sau uneori grupate câte două-trei sau mai multe, despre care este greu de spus dacă făceau sau nu parte din cimitire constituite ca atare.

În spațiul carpato-dunăreano-pontic simplitatea ritualurilor la multe din aceste morminte de incinerare, lipsa inventarului caracteristic pentru un anumit grup uman sau lipsa observațiilor privind condițiile în care s-au descoperit, limitează mult, de la caz la caz, posibilitatea de a le putea departaja corect de acelea aparținând populației autohtone care, așa cum s-a presupus, în anumite comunități mai continua încă practica incinerării, în pofida răspândirii timpurii a creștinismului aici și a generalizării lui în secolele VI-VII d. H.

În cazurile complexelor funerare de unde au putut fi obținute date mai complete privitor la ritualurile folosite, prin comparație cu descoperirile slave timpurii din Ucraina sau din alte părți, a fost posibilă o mai corectă atribuire etno-culturală a acestora. Astfel, la Sărata Monteoru cercetările efectuate au putut pune în evidență, cu certitudine, patru variante de înmormântare¹³⁷. Cea mai răspândită a fost aceea în care numai o mică parte a resturilor incinerate era introdusă în gropi, rotunde sau ovale în plan, adânci de 0,08-0,30 m. După depunerea resturilor incinerate gropile erau acoperite cu pământ. Odată cu oasele calcinate erau uneori luate de pe rug și resturi de cărbuni, cenușă, fragmente ceramice sau obiecte arse de foc. În unele cazuri, obiectele vestimentare sau de podoabă erau puse separat în partea de sus a gropii. În mai multe gropi nu s-a găsit decât cenușă. O altă variantă rituală o constituia depunerea unui vas în groapă alături de resturile incinerate, în mormânt neintroducându-se resturi de la rug. O a treia variantă de înmormântare consta în depunerea unei părți a cadavrului incinerat în groapă, iar o altă parte într-un vas așezat alături. O ultimă variantă este reprezentată prin morminte introduse în urne de lut. În nici unul din aceste cazuri urnele nu erau acoperite cu capace, lespezi de piatră, bolovani, etc. Așa cum s-a presupus¹³⁸, la Sărata Monteoru pare să fie vorba de o necropolă constituită în timp (vreme de cel puțin trei sferturi de secol), în evoluția căreia s-a trecut de la depunerea resturilor incinerate într-o groapă simplă la introducerea lor în urne de lut. O primă constatare, valabilă pentru toate mormintele, este lipsa totală a armelor, interdicția fiind se pare o caracteristică pentru complexele funerare slave timpurii. În schimb, se întâlnesc în unele morminte lame de cuțit, mici amnare din fier, cătărămi din bronz și fier, fibule digitate aparținând exclusiv primei grupe creată în atelierele carpato-balcanice, mărele etc. Unele obiecte sunt produse local, altele (cătărămi, anumite fibule, pandantive etc.) sunt importate din imperiu. Existența, pe lângă ceramica lucrată cu mâna, de tradiție locală daco-romană sau prezentând forme alogene de tip *Korceak* sau *Penkovka*, și a ceramicii lucrate cu roata aparținând aspectului cultural romanic *Ipotești-Cândești*, ca și prezența unor importuri bizantine și produse locale neslave, fac îndoielnic caracterul exclusiv slav al necropolei, plasând-o totodată, cronologic, ulterior anului 600 d. H., până către ultimul sfert al veacului al VII d. H.¹³⁹

O altă necropolă de incinerare, mult mai mică numeric, a fost descoperită la Nalbant, jud. Tulcea¹⁴⁰. De aici au fost scoase la iveală, alături de alte complexe funerare mai târzii, un număr de 26 de morminte datând din secolul al VII-lea d. H. Dintre acestea, în 11 cazuri resturile incinerate, cu sau fără obiecte de inventar, erau depuse direct în gropi mici, puțin adânci, fie pe un pat din pietre de râu, fie înconjurate de bolovani. Alte 15 morminte erau introduse în urne de lut, unele neacoperite, altele având un capac din bolovani sau lespezi din gresie și fiind înconjurate cu pietre. O urnă era așezată pe un strat din pietre și înconjurată de asemenea de bolovani. Obiectele de inventar sunt rare, întâlnindu-se doar vârfuri de lame de cuțit, o cataramă din fier sau mici obiecte deformate de foc, greu identificabile. Ceramica este lucrată cu mâna și la roata înceată. Întrucât vasele urnă nu s-au conservat întregi la toate mormintele, încadrarea lor tipologică este dificilă, dar este evident ca, alături de unele puține elemente slave timpurii, să apară și forme de vase tipice locale. Pe lângă ceramica lucrată cu mâna este semnalată și specia de olărie lucrată la roata înceată, care nu poate fi atribuită slavilor.

Totuși, analogiile privind unele practici rituale, cu descoperirile funerare slave din Ucraina, ca cele de la Seletz¹⁴¹ și *Korceak*¹⁴² din regiunea Jitomir, unde se întâlnesc, de asemenea, urne de lut depuse pe un pat din pietre, urne înconjurate cu pietre sau acoperite cu capace din lut sau placă de gresie, pledează

¹³⁷ I. Nestor, *op. cit.*, p. 290.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 292.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 292-295.

¹⁴⁰ G. Simion, *Necropola feudal-timpurie de la Nalbant (județul Tulcea)*, în *Peuce*, II, 1971, p. 221-247, pl. VI-VII, VII.

¹⁴¹ Iu. V. Kuharenko, *Kurgany u s. Seletz*, în *MIA*, 108, 1963, p. 316-319.

¹⁴² V. P. Petrov, *Pamjatniki Korčjaskogo tipa*, în *MIA*, 108, p. 16-28.

pentru atribuirea unora din mormintele de la Nalbant populației slave. Unele morminte de la Nalbant prezintă unele similitudini cu acelea de la Sărata Monteoru, mai ales cu cele constând din gropi simple, puțin adânci, în care s-au introdus o parte din oasele calcinate sau cu acelea în care oasele incinerate au fost depuse în urne neacoperite.

Folosirea de către slavi a olăriei lucrate cu roata înceată este probabil mai târzie și în acest caz, mormintele timpurii de la Nalbant nu pot fi datate decât cel mai devreme la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al VII-lea. Aceste morminte au aparținut eventual unui grup de slavi venit din regiunile de nord-est al Bulgariei actuale, dislocat probabil ca urmare a unor evenimente de ordin militar sau poate este urmarea unei colonizări întreprinsă de bizantini care, uneori, foloseau ca luptători în armatele imperiului și pe unii barbari.

O mică necropolă de incinerare, datând din secolele VI-VII d. H. a fost cercetată și la Lozna-Străteni, jud. Botoșani¹⁴³. Inițial necropola a fost mai mare, multe morminte aflate la adâncimi mai mici de 0,50 m fiind distruse de locuirea ulterioară de pe același loc sau de lucrările agricole contemporane. Până în prezent, din această necropolă au fost scoase la iveală un număr de 20 de morminte, toate de incinerare, depuse în gropi simple rotunde sau ovale în plan. Dintre acestea numai zece mai păstrau în interiorul lor resturi sigure de oase umane calcinate. În celelalte, datorită adâncimii mici și solului umed în unele zone ale necropolei, nu s-au găsit decât resturi de cărbuni, puțină cenușă, și uneori câte o piatră-două de râu arse de foc.

În general, gropile de morminte apar sub forma unor mici alveolări, mai mult sau mai puțin adânci, cu fundul mai îngust, unele din ele fiind prevăzute și cu un mic prag, pe care inițial au fost depuse resturile incinerate. În mai multe morminte au fost găsite, alături de oase umane, resturi de cărbuni de lemn și cenușă provenite de la rug, precum și mici pietre de râu sau gresii locale, uneori arse sau înnegrite de fum. Faptul că fragmentele ceramice, în nici unul din morminte, nu sunt arse secundar, arată că ele au fost depuse în gropi ulterior incinerării cadavrelor. Cu excepția mormântului nr. 5, în care s-a găsit o aplică cordiformă din bronz, parțial arsă, restul complexelor funerare nu conțin obiecte de inventar. Fragmentele ceramice găsite în morminte sunt lucrate numai cu mâna și prezintă elemente atât locale cât și slave. Caracteristicile simple ale ritualurilor, sărăcia inventarului, dimensiunile și adâncimea gropilor își găsesc parțial doar, unele analogii la Sărata Monteoru și în zonele vest-ucrainene, printre descoperirile slave timpurii de aici. Firește, unele morminte prezintă trăsături deosebite de cele slave, fiind apropiate de complexele funerare dacice din perioada secolelor II-IV d. H.¹⁴⁴

Morminte de incinerare, datând din secolele VI-VII d. H., susceptibile de a fi puse pe seama slavilor s-au mai descoperit și în alte locuri din spațiul carpato-dunăreano-pontic, fie izolat, fie grupate câte două-trei sau chiar mai multe, fără a exista totuși posibilitatea de a se aprecia dacă au făcut sau nu parte din necropole mai întinse. Astfel, la Dânceni, raionul Strășeni¹⁴⁵, cu prilejul cercetării unei necropole mai vechi, datând din secolele IV-V d. H. au fost scoase la iveală și patru-cinci morminte, în care oasele celor incinerati, amestecate cu cenușă și cărbuni de la rug, erau depuse în gropi simple, mici ca diametru și puțin adânci. Câteva obiecte arse secundar, dintre care se remarcă un pandantiv semilunar din bronz, un fragment de colan din argint, mărgelile de sticlă și câteva obiecte din fier arse de foc, greu identificabile; relevă caracterul relativ modest al inventarului. Analogiile pandantivului și colierului duc către produsele atelierelor goto-bizantine, putând fi datate în secolele VI-VII d. H., ca și fragmentele ceramice lucrate cu mâna, prezentând caracteristici de tehnică și forme, locale și slave. De remarcat este și faptul că în această necropolă, pe lângă mormintele de incinerare amintite s-a descoperit și unul de înhumare, scheletul având ca inventar, pe lângă un vas lucrat cu mâna, de tradiție daco-romană și două brățări din bronz, două fibule digitate identice, de tip goto-crimeean¹⁴⁶.

Alte două morminte de incinerare, unul depus într-o groapă simplă însoțit de fragmente de oală sparte ritual și altul introdus într-o urnă de lut lucrată cu mâna și prezentând o formă de tip *Penkovka*, în care oasele erau însoțite și de un inel fragmentar din bronz, au fost descoperite la Seliște, raionul Orhei¹⁴⁷. Și aici, mormintele amintite au fost găsite împreună cu alte două, de înhumare, dintre care unul avea ca inventar, pe lângă alte obiecte și o fibulă miniaturală din bronz, aparținând primei grupe:

¹⁴³ D. Gh. Teodor, *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V-XI (Partea I)*, în *MMS*, LXIV, 1988, 3, p. 77-78.

¹⁴⁴ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971.

¹⁴⁵ I. A. Rafalovič, *op. cit.*, Chișinău, p. 132-133, 170.

¹⁴⁶ N. I. Repnikov, *Nekotorye mogi'lniki oblasti Krymskih Gotov. I Mogi'lnik Suuk-Su*, în *Izvestija Imperial.Arch.Kom.*, 19, 1906, p. 62-63, 66-67, pl. VI/1, 7, fig. XI/7, 15; A. L. Jacobson, *Rannesrednevekovi Hersones*, în *MIA*, 63, 1959, p. 267, fig. 134/3; Aibabin, *op. cit.*, p. 25-26, fig. 17/3, 5-6; 18/1-2, 6; 19/1; pl. III-V; IX.

¹⁴⁷ I. A. Rafalovič, V. L. Lăpușnean, *op. cit.*, p. 136-140.

Interesante complexe funerare au fost descoperite cu prilejul cercetărilor întreprinse la Cobusca Veche, raionul Anenii Noi¹⁴⁸, unde au fost identificate trei platforme de lut (vetre ?), dintre care două aveau fiecare câte șapte vase de lut, sparte ritual, care zăceau pe un strat de cenușă și puțini cărbuni. S-a presupus că în stratul de cenușă se aflau și oase umane calcinate. Observațiile fiind incomplete, este dificil de stabilit dacă „platformele” de lut erau sau nu în realitate ruguri sau, ca în cazul altor morminte, patul de piatră a fost înlocuit cu unul de lut. Ceramica descoperită este diversă, lucrată cu mâna și la roata înceată, fiind caracteristică mai curând celei de a doua jumătăți a secolului al VII-lea d. H.

Trei morminte de incinerare, datând din secolele VI-VIII d. H. au fost descoperite la Cândești, județul Vrancea¹⁴⁹, printre locuințele unei așezări din aceeași vreme, sau puțin mai târzie. Unul din morminte era constituit dintr-o urnă fără capac introdusă într-o groapă puțin adâncă, celelalte două erau formate din gropi mici însoțite de fragmente ceramice lucrate cu mâna, dintre care unul ornamentat cu linii incizate. Nu s-au găsit obiecte de inventar.

Alte două descoperiri de morminte de incinerare din aceeași vreme, considerate slave, sunt semnalate în Bucovina de Nord, la Cornești¹⁵⁰ și Cepănos¹⁵¹, în regiunea Cernăuți. La Cornești s-a descoperit un mormânt într-o groapă mică, resturile incinerate fiind însoțite de cenușă, cărbuni și un obiect din fier deformat de foc. De asemenea, în groapă se aflau fragmente ceramice lucrate cu mâna. La Cepănos cele două morminte de incinerare în gropi simple și puțin adânci erau acoperite fiecare de câte un tumul aplatizat, fiind însoțite de fragmente ceramice lucrate cu mâna. Alte detalii asupra descoperirilor nu se cunosc.

Tot slave au fost considerate și cele două morminte de incinerare descoperite mai demult la Balta Verde, județul Mehedinți¹⁵². Oasele incinerate erau depuse în gropi puțin adânci fiind însoțite de fragmente de cărbuni și vase de lut, cenușă și arsură, presupunându-se că incinerarea s-a făcut pe același loc. În ambele morminte s-au descoperit diverse obiecte vestimentare și de podobă, precum și unelte și arme (cataramă bizantină de tip „Siracuză”, sulită din fier, arc din piatră, inele din bronz, aplici, cremene etc.). Ceramica lucrată îndeosebi la roată și ornamentată (un singur fragment este lucrat cu mâna), prezintă trăsături neslave și se datează către mijlocul secolului al VII-lea.

Un loc aparte îl ocupă complexele funerare descoperite la Ostrovu Mare, județul Mehedinți¹⁵³, unde au fost scoase la iveală trei morminte de incinerare în gropi cu diametrul mai mare, conținând pe lângă oasele incinerate și vetre de foc (ruguri ?), însoțite de cenușă, cărbuni, pietre și cărămizi romane refolosite. A fost descoperit un mormânt în urnă acoperită cu un capac circular, făcut dintr-o cărămidă romană, precum și morminte introduse în gropi. Alte vase erau sparte ritual și, pe lângă unele obiecte de inventar (cuțit de fier, ac de os, săgeată etc.), s-au descoperit și resturi de oase de animale, provenite de la ofrande. Ceramica, în cea mai mare parte lucrată la roata înceată și ornamentată, aparține mijlocului și celei de a doua jumătăți a secolului al VII-lea nefiind, ca și la Balta Verde, de factură slavă, ci autohtonă. Cu toate acestea, prezența vetrelor (ruguri, platforme de lut ?) le apropie de cele de la Cobusca Veche din Basarabia¹⁵⁴ și de la Seletz din Ucraina (mormântul nr. 1)¹⁵⁵, socotite drept slave.

După cum a reieșit din prezentarea succintă a descoperirilor funerare din perioada secolului VI-VII d. H., având ca rit incinerarea și susceptibile de a fi atribuite populației slave, există o anumită varietate a ritualurilor practicate, apărute probabil și ca urmare a unor influențe transmise prin contactele cu diferite grupuri umane, sedentare sau nomade. În felul acesta s-ar putea explica la slavi, dacă fenomenul este real, folosirea concomitentă a incinerății în cimitire plane și tumulare, în urne și în gropi simple.

Pentru descoperirile menționate din spațiul carpato-dunărean-pontic, așa cum s-a mai subliniat, comparațiile cu complexele funerare sigur slave din Ucraina sau din alte părți sunt în bună măsură limitate, datorită numărului redus de morminte din regiunile din care slavii au emigrat, precum și a observațiilor, în multe cazuri sumare și incomplete, privind elementele specifice de ritual. Înmulțirea descoperirilor de acest fel din Ucraina și evidențierea completă a practicilor funerare slave timpurii, precum și precizarea în viitor a elementelor specifice ritualurilor aparținând populației autohtone, care mai folosea incinerarea în cursul secolului VI-VII d. H., ar putea contribui eficient la cunoașterea unor importante aspecte referitoare la concepțiile lor religioase.

¹⁴⁸ G. P. Sergeev, *Raskopki srednevekovogo slavjanskogo poselenija v Cobusca Veche (Moldavskaja SSR)*, în *Materialy i issledovanija po archeologii Jugo-Zapada SSSR i RNR*, Chișinău, 1960, p. 297-307.

¹⁴⁹ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *MMS*, LXIV, 1988, 3, p. 78.

¹⁵⁰ O. M. Prihodniuk, *Ranneslavjanskije poselenija v Srednem Podnestrovoe*, în *Rannesrednevekovye vostočnoslavjanskije drevnosti*, Leningrad, 1974, p. 226.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² D. Berciu, *op. cit.*, p. 235-236, fig. 293-295.

¹⁵³ V. Boroneanț, I. Stîngă, *op. cit.*

¹⁵⁴ G. P. Sergeev, *op. cit.*, p. 297-307.

¹⁵⁵ Ju. V. Kuharenko, *op. cit.*, p. 316.

Primele știri despre religia slavilor în secolele VI-VII d. H. de altfel destul de sumare, ni le transmite Procopius din Caesarea care menționează că, „Ei cred că este un singur Dumnezeu, făuritorul fulgerului și singurul stăpân al tuturor lucrurilor, și îi jertfesc boi și alte animale de tot felul. Ei nu știu ce-i aceea soartă nemiloasă și, de altfel, nici nu mărturisesc că ea ar avea vreo înrăurire asupra oamenilor. Iar când li se apropie moartea – fie că se îmbolnăvesc, fie că pornesc la război –, fângăduiesc lui Dumnezeu că, dacă vor scăpa cu viață, îi vor aduce o jertfă, iar după ce scapă, îi jertfesc ceea ce au fângăduit și își închipuie că și-au răscumpărat viața cu prețul acestei jertfe. Ei mai cinstesc râuri, nimfe și alte zeități și jertfesc tuturor acestora, iar cu prilejul jertfelor fac prorocii”¹⁵⁶.

Bazându-se pe aceste informații, vagi de altfel, dar și pe altele de mai târziu¹⁵⁷ s-a presupus că religia slavilor era monoteistă, de origine indo-europeană, neavând legătură cu creștinismul¹⁵⁸, monoteism însă îndoielnic, de vreme ce aveau și alte importante divinități, menționându-se în izvoarele scrise șapte zei principali, care primeau sacrificii¹⁵⁹. În ce măsură concepțiile lor religioase se regăsesc în ritualurile folosite este greu de stabilit, cu atât mai mult, cu cât cercetările arheologice în această direcție sunt, după cum s-a arătat, încă insuficient de concludente.

În legătură cu marile migrații slave în spațiul carpato-dunăreano-pontic sau cu diferite evenimente militare în care au fost implicați aici, pot fi puse și unele tezaure monetare bizantine din perioada secolelor VI-VII d. H. Astfel, tezaurele de la Hotin, regiunea Cernăuți¹⁶⁰ și de la Cudalbi – județul Galați¹⁶¹, conținând ca ultime emisiuni monede de la Iustin I, au putut fi îngropate ca urmare a atacurilor slave dintre anii 527-530, în timp ce acela de la Gropeni, jud. Brăila¹⁶², având ca cele mai târzii emisiuni monede din anii 577-578 a putut fi ascuns în timpul luptelor pe care caganul avar Baian le-a dus împotriva *sclavinilor* din Câmpia Dunării, conduși de Dauritas¹⁶³. Un alt tezaur descoperit la Unirea, jud. Călărași¹⁶⁴, conținând ca ultime emisiuni piese monetare din anii 594-595, ar putea fi pus în legătură cu luptele duse de generalul bizantin Prișcus contra *sclavinilor* conduși de Piragast. Alte două tezaure, unul descoperit la Movileni, jud. Galați¹⁶⁵ și altul la Horgești, jud. Bacău¹⁶⁶, având ca ultime emisiuni monetare piese din anii 600-602 au fost ascunse probabil ca urmare a deplasărilor masive de slavi către Câmpia Dunării și de aici spre sudul fluviului. Repartiția geografică a acestor tezaure, majoritatea grupate în zonele din preajma Dunării, marchează unele din direcțiile de deplasare a slavilor sau zonele direct afectate de unele evenimente politice și militare.

Aceste tezaure, ca și sutele de monede bizantine din bronz descoperite izolat în numeroase obiective din perioada secolelor VI-VII D. H., dovedesc o intensă circulație monetară bizantină, care nu poate fi pusă în legătură decât cu populația autohtonă, singura beneficiară a unor îndelungate tradiții în folosirea monedei¹⁶⁷.

Așa cum am mai amintit, alături de descoperirile monetare bizantine și de numeroase importuri provenite din imperiu, cercetările arheologice au reușit să dovedească prin vestigiile scose la iveală, existența unei dense populații romanice, care a locuit permanent aici, găsind modalități originale de adaptare la condițiile precare determinate de desfășurarea marilor migrații din primul mileniu al erei creștine. În acest context, cercetarea naturii, duratei și consecințelor contactelor dintre autohtoni și slavi, prezintă o importanță aparte, relevând o serie de constatări menite să explice mai bine etapele și sensul desfășurării procesului de asimilare etno-lingvistică și culturală a slavilor de către romanici. Evident, acest proces a fost îndelungat și deosebit de complex, desfășurându-se gradat și nuanțat, în funcție de o serie de factori social-economici, etno-lingvistici și nu în ultimul rând politici, diferiți de la o zonă geografică la alta.

Deși marea masă a slavilor aflată în regiunile de la nordul Dunării de Jos s-a deplasat în zonele din sudul fluviului, după anul 602 în teritoriile carpato-dunărene au rămas definitiv să locuiască un număr

¹⁵⁶ Procopius, *op. cit.*, III, 14, 23-25.

¹⁵⁷ M. Eliade, I. P. Culiănu, *Dicționar al religiilor*, București, 1993, p. 250-251.

¹⁵⁸ V. Machev, *Essai comparatif sur la mythologie slave*, în *Revue des études slaves*, XXIII, 1947, p. 48-65; P. Rezuș, *Religia slavilor*, în *Studii teologice*, II, 1949, I, p. 98-100.

¹⁵⁹ M. Eliade, I. P. Culiănu, *op. cit.*, p. 250.

¹⁶⁰ I. Mitrea, *Contribuția la cunoașterea culturii Dridu din regiunea dintre Carpați și Siret a Moldovei*, în *Carpica*, IV, 1972, p. 122, nota 36.

¹⁶¹ I. Damian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 194-195.

¹⁶² *Ibidem*, p. 193-194.

¹⁶³ C. Chiriac, *Cîteva considerații asupra tezaurului de monede bizantine de la Gropeni (jud. Brăila)*, în *Istros*, I, 1980, p. 257-262.

¹⁶⁴ I. Dimian, *Tezaur de monede bizantine găsit la Șocariciu*, în *SCN*, II, 1958, p. 413-416.

¹⁶⁵ I. Dimian, *op. cit.*, în *SCN*, I, p. 196-197.

¹⁶⁶ V. Căpitanu, *Tezaurul de monede bizantine descoperite la Horgești-Bacău*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 255-268; C. Buzdugan, *Notă suplimentară despre tezaurul bizantin de la Horgești (jud. Bacău)*, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 47-53.

¹⁶⁷ C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 375-413; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 1981, p. 38; V. Butnariu, *Răspîndirea monedelor bizantine din secolele VI-VII în teritoriile carpato-dunărene*, în *BSNR*, LXXVII-LXXIX (1983-1985), 131-133, p. 199-234.

destul de însemnat dintre acești noi veniți. Raporturile dintre romanici și slavii stabiliți definitiv la nordul Dunării după anul 602 s-au intensificat treptat, elementele etno-lingvistice romanice având un rol considerabil în transformarea culturii materiale și vieții spirituale ale slavilor. Organizarea internă a obștii sătești autohtone, stadiul de dezvoltare economică superior, multiplele și permanentele relații dintre romanici și lumea bizantină și fără îndoială numărul incomparabil mai mare al localnicilor au fost factorii principali care au orientat sensul evoluției procesului de integrare a slavilor în masa autohtonă, contribuind esențial la desăvârșirea lui în secolele următoare. În felul acesta, elementele esențiale romanice ale civilizației autohtone carpto-dunărene au putut fi menținute, influențând constant lumea slavă din imediata vecinătate.

În cadrul largului proces de asimilare a slavilor, care s-a desfășurat cu începere din secolul al VII-lea, aceștia vor participa, într-o anumită măsură, la crearea unei sinteze culturale, în conținutul căreia pot fi precizate nu numai bogatele tradiții dacice și romanice, sporite cu importante influențe din imperiu, ci și interesante elemente specifice zonelor de răsărit ale Europei transmise și prin acești migratori. Prin urmare, cercetarea vestigiilor slave din secolele VI-VII d. H. din spațiul carpto-dunăreano-pontic prezintă o deosebită importanță, prin aceasta putându-se reconstitui mai bine tabloul de ansamblu al realităților etno-demografice, social-economice, culturale și politice, într-o perioadă istorică importantă în care au avut loc însemnate și semnificative prefaceri în toate domeniile vieții materiale și spirituale, care au prefigurat destinul ulterior al resturilor de populație slavă, stabilită la nordul Dunării de Jos.

THE SLAVS AT THE NORTH OF THE LOWER DANUBE IN THE VITH-VIITH CENTURIES

SUMMARY

The researches referring to the causes, the epoch, the development and the consequences of the great Slavs migrations that took place in south-eastern European regions, knew a great amplitude in the last half of the century, the archaeological researching having a special importance.

Due to these investigations new and valuable data could be obtained. They substantially completed the information of the written sources about Slavs bringing important explanations especially about their material culture and spiritual life, about their connections with the autochthonous populations where they established temporarily or definitively as well as the influences they suffered.

Regarding the Slavs' presence in the Carpathian-Danubian-Pontic space, the archaeological researches ascertained that the oldest traces of this population cannot be dated before the middle and the second half of the VIth c.A.D., in spite of the information from the Byzantine writers who mentioned the Slavs at the north of the Lower Danube in the first half of the VIth c.

As it is known, the researchers assigned the *Korceak* culture to the Sklaveni and *Penkovka* culture to Antae. The *Korceak* type is the most widespread in the territories from the north of the Lower Danube, while the *Penkovka* type is limited to the regions from the east and south-east of the Carpathians.

The author, as well as the other specialists in this problem, considers that the Antae were not Slavs but a mixture of nomad and seminomad populations in which small groups of Slavs could have been included. This mixture, where the Huns and the Kutrigurs elements were prevailing, was under the suzerainty of Alani aristocracy. Therefore, the vestiges of *Penkovka* type, in which we can find bitruncated cone ceramics, weapons specific to the nomads, digitated fibulae typical for the Dnieper zone or of anthropozoomorphic type and other vestimentary and adornment pieces, should not be considered exclusively as Slavs ones, but belonging to the nomad and seminomad populations. These vestiges were created mainly in the German and Byzantine workshops from Crimea, who spread them to the nomad and seminomad populations from the north Pontic steppes, who later carried them to the north of the Lower Danube zone.

Instead, the vestiges of *Korceak* culture are poorer and more obsolete being indeed specific to the early Slavs.

In some forest-steppe or plain zones in the east and southeast of the Carpathians, the vestiges *Korceak* and *Penkovka* interpenetrate each other, fact that demonstrates that in the respective regions the Sklaveni and the Antae came into direct contact and that is why the Byzantine historians confounded the Antae with the Slavs.

Analyzing the numerous discoveries of ceramics dating in the VIth-VIIth centuries A.D. from the Carpathian-Danubian-Pontic space, it has been ascertained that the hand-made pottery must not be totally assigned to the Slavs, but also to the Daco-Roman population. Such ceramics similar or identical through their form, their technical executions and decorative pattern prove to have old Daco-Roman traditions. Otherwise, identical hand-made ceramics is certified in the former Roman provinces from the west of Europe (Gaul, Germany, Noricum, Britain) where the Slavs have never penetrated.

On the basis of the geographical concentration of the Slavs' vestiges it has been tried the localization of the regions where the Slavs military chiefs were (Ardagast, Musokios, Piragast, Dauritas). They were mentioned on the occasion of the fights between them and the Byzantines by the written sources. Perhaps these zones were situated on the courses of the rivers Dâmbovița, Ialomița, Buzău and Prut.

Unlike the settlements, the cemeteries of Slavs are very few. Besides the great necropolis from Sărata Monteoru which could have been the cemetery of „a Sklaveni's society” temporarily constituted near the river Buzău, the other funerary discoveries assigned to the Slavs are rare and isolated. This fact decreases the possibility to reconstitute the rites and rituals practiced by the Slavs in the VIth-VIIth c.A.D.

Due to the archaeological researches we could study the evolution of the culture belonging to the Slavs settled north of the Lower Danube in the Romanic background. This background is shown in the VIth-VIIth c. A.D. by the civilization of *Bratei-Țaga-Biharea* type in Transylvania of *Cireșanu-Ipotești-Cândești* type in Wallachia and Oltenia and of *Costișa-Botoșana-Hansa* type in the eastern Carpathian regions.

As a result of the contacts established between the natives and the Slavs, the latter ones suffered many Romanic influences, which changed fundamentally the material culture they brought here. These influences spread far north in the west Ukrainian regions in the later *Luka Raikoveckaja* culture.

As for Dobruja, the archaeological researches ascertained that the Antae were the ones who tried to penetrate here and not the Sklaveni, because there are not traces of *Korceak* type, but only of *Penkovka* type.

Excepting the south-east of Transylvania where the Slavs penetrated in the VIth c. crossing the passes of the rivers Oituz and Trotuș, in the rest of this province the Slavs migrated towards the end of the VIIth c. and the beginning of the VIIIth c.

The archaeological discoveries of Slav type have a great importance for the reconstitutions of the historical and archaeological realities of the VIth-VIIth c.A.D. because they can show, on one hand, the level of social, economical and cultural development of the Slavs groups that penetrated here temporarily, and on the other hand, the evolution of their culture under the direct influence of the Romanic culture.

The Slavs played a special role in the history of southeastern Europe in the VIth-VIIth c.A.D, their migrations bringing about many social, economical, ethno-demographical and cultural changes which foreshadowed the later development at the north of the Lower Danube.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. The map of the main discoveries of Slav type from the VIth-VIIth c.A.D. I, vestiges of *Korceak* type; II, vestiges of *Penkovka* type. 1, Socol; 2, Rașcov; 3, Cepănos; 4, Cornești; 5, Kamianca; 6, Hliboca; 7, Codân; 8, Lozna-Străteni; 9, Botoșana; 10, Cucorăni; 11, Budeni; 12, Suceava; 13, Ipotești; 14, Rușii Mănăstioarei; 15, Costești; 16, Hucea; 17, Scoc; 18, Seliște; 19, Cobusca Veche; 20, Dănceni; 21, Recea; 22, Hansca; 23, Grădiștea; 24, Iași-Crucea lui Ferent; 25, Ciorțești; 26, Târpești; 27, Bormiș; 28, Davideni; 29, Izvoare-Bahna; 30, Bacău; 31, Ștefan cel Mare; 32, Filiași; 33, Sălașuri; 34, Poian; 35, Cernat; 36, Dodești; 37, Pojorăni; 38, Suceveni; 39, Palanca; 40, Oreanu; 41, Coroteni; 42, Căndești; 43, Sărata Monteoru; 44, Garvăn (Dinogetia); 45, Isaccea (Noviodunum); 46, Piatra Frecăței (Beroe); 47, Murighiol; 48, Histria; 49, Nalbant; 50, Budureasca; 51, Șima; 52, București (Militari, Dămăroaia, Ciurel, Soldat Ghivan, Străulești, Cățelu Nou); 53, Radovanu; 54, Dulceanca; 55, Băleni-Români; 56, Vela; 57, Balta Verde; 58, Ostrovul Mare; 59, Simian; 60, Svinița.

Fig. 2. Ceramics of *Korceak* type. 1, Iași-Crucea lui Ferent; 2-4, 9, Suceava-Șipot; 5, Ștefan cel Mare-Bacău; 6, Botoșana-Suceava; 7, Ipotești-Suceava; 8, Căndești-Vrancea.

Fig. 3. Ceramics of *Korceak* type. 1-8, 10, Codân-Cernăuți; 9, Kamianca-Cernăuți.

Fig. 4. Ceramics of *Korceak* type. 1, 3, Hliboca-Cernăuți; 2, Recea-Strășeni; 4, 7-8, Hansca-Ialoveni; 5, Scoc-Orhei; 6, Grădiștea-Cimișlia; 9, Costești-Râșcani.

Fig. 5. Ceramics of *Korceak* type from the territory of București town. 1, Militari; 2-4, 6, 8, Străulești; 5, 9, Cățelu Nou; 7, Ciurel.

Fig. 6. Ceramics of *Korceak* type. 1, 4-5, 8, Sărata Monteoru-Buzău; 2, București-Ciurel; 3, Vela-Olt; 6-9, Dulceanca-Teleorman; 7, București-Soldat Ghivan.

Fig. 7. Ceramics of *Penkovka* type. 1-2, Ciorțești-Iași; 3, București-Militari; 4, 7, Sărata Monteoru-Buzău; 5, 10, Murighiol-Tulcea; 6, Budeni-Suceava; 8, Pojorăni-Vaslui; 9, Cucorăni-Botoșani.

Fig. 8. Ceramics of *Penkovka* type. 1, 5, 10, Recea-Strășeni; 2, 8, Hansca-Ialoveni; 3-4, Dănceni-Strășeni; 6, Rașcov-Hotin; 7, Seliște-Orhei; 9, Hliboca-Cernăuți.

Fig. 9. Pottery of *Penkovka* type and possible Slavs' pans. 1, 4, 6, 8, 12, Piatra Frecăței-Tulcea; 2, 5, Histria-Constanța; 3, 10, Murighiol-Tulcea; 7, 11, Hucea-Râșcani; 9, Dulceanca-Teleorman.

Fig. 10. Early Slavs tools and weapons. 1, Dulceanca-Teleorman; 2, București-Militari; 3, 7, 18, Davideni-Neamț; 4-6, 13, 16-17, Seliște-Orhei; 8, Odaia-Rezina; 9, 11, Hansca-Ialoveni; 10, Izvoare Bahna-Neamț; 12, 15, Suceava-Șipot; 14, Botoșana-Suceava; 19, Soroca.

Fig. 11. Early Slavs vestimentary and adornment pieces. 1, 3, 13, Hansca-Ialoveni; 2, Dodești-Vaslui; 4, 7, Dulceanca-Teleorman; 5, Seliște-Orhei; 6, Dănceni-Strășeni; 8, Rașcov-Hotin; 9-10, Davideni-Neamț; 11-12, Suceava-Șipot.

Translated by

MARIA MIHAILESCU-BÎRLIBA

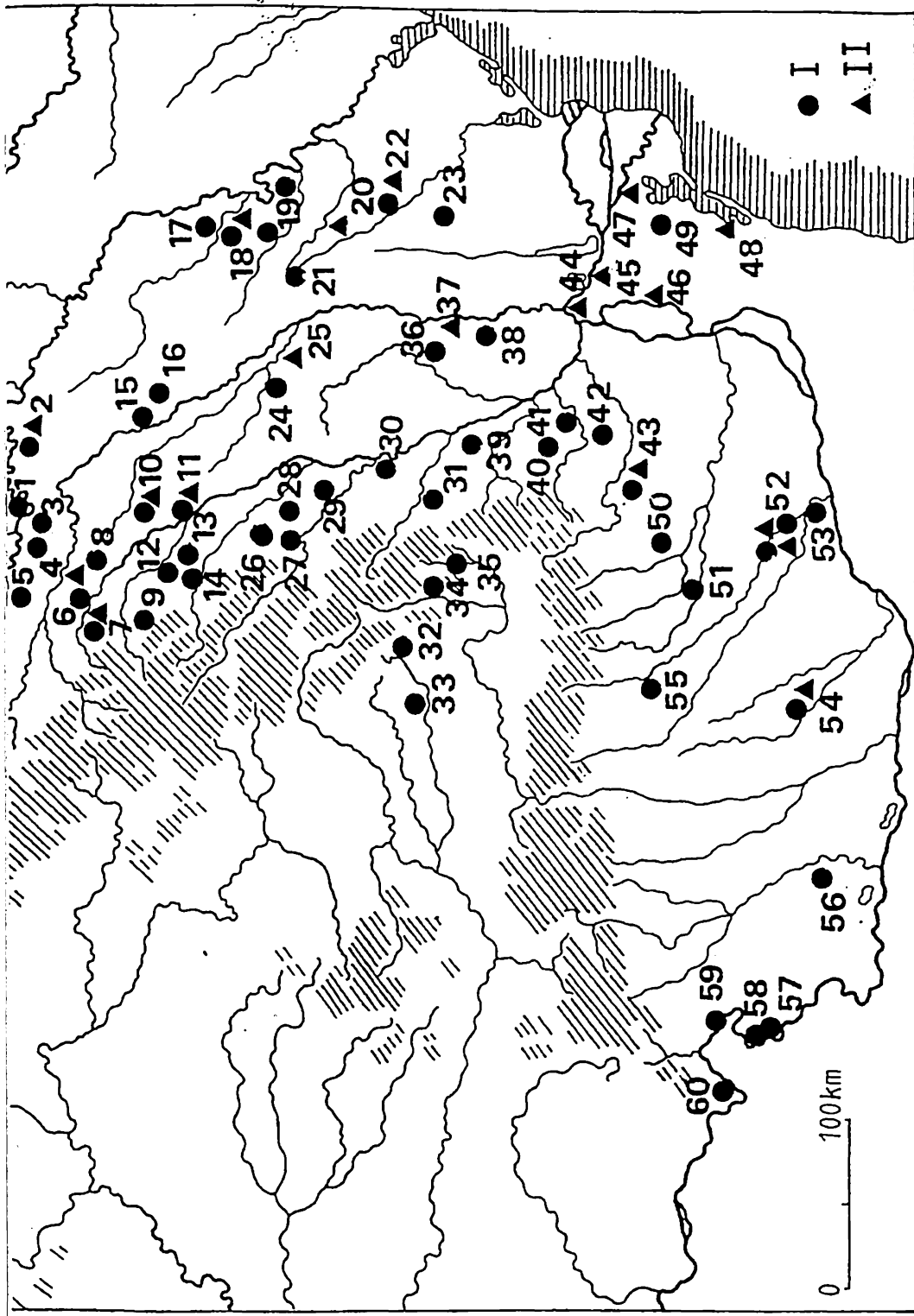

Fig. 1. Harta principalelor descoperiri de factură slavă din secolele VI-VII d. H. I, vestigii de tip *Penkovka*; II, vestigii de tip *Korceak*; 1, Socol; 2, Rașcov; 3, Cepănos; 4, Comești; 5, Kamianca; 6, Hîlboca; 7, Codâș; 8, Lozna-Srățeni; 9, Botoșana; 10, Cucorâni; 11, Budeni; 12, Suceava; 13, Ipotești; 14, Ruși Mânăstioarei; 15, Costești; 16, Hucea; 17, Scoș; 18, Seliște; 19, Cobusca Veche; 20, Dânceni; 21, Recea; 22, Hancsa; 23, Grădiștea; 24, Iași-Crucea lui Feriș; 25, Ciortăș; 26, Târpești; 27, Poniș; 28, Davideni; 29, Izvoare-Bahna; 30, Bacău; 31, Ștefan cel Mare; 32, Filiași; 33, Sălașu; 34, Poian; 35, Cernat; 36, Dodești; 37, Pojorâni; 38, Suceveni; 39, Palanca; 40, Oreamu; 41, Coroleni; 42, Căndești; 43, Sărata Monteoru; 44, Garvăn (Dinogăta); 45, Isaccea (Noviodunum); 46, Piatra Frecăței (Beroc); 47, Murighiol; 48, Histria; 49, Nalbant; 50, Budureasca; 51, Șimna; 52, Budurești (Militari, Dămăroaia, Ciurel, Soldat Ghivan, Strălucești, Căjeleu Nou); 53, Radovanu; 54, Dulceanca; 55, Băleni-Români; 56, Vela; 57, Băla Verde; 58, Ostrovul Mare; 59, Stimian; 60, Svințița.

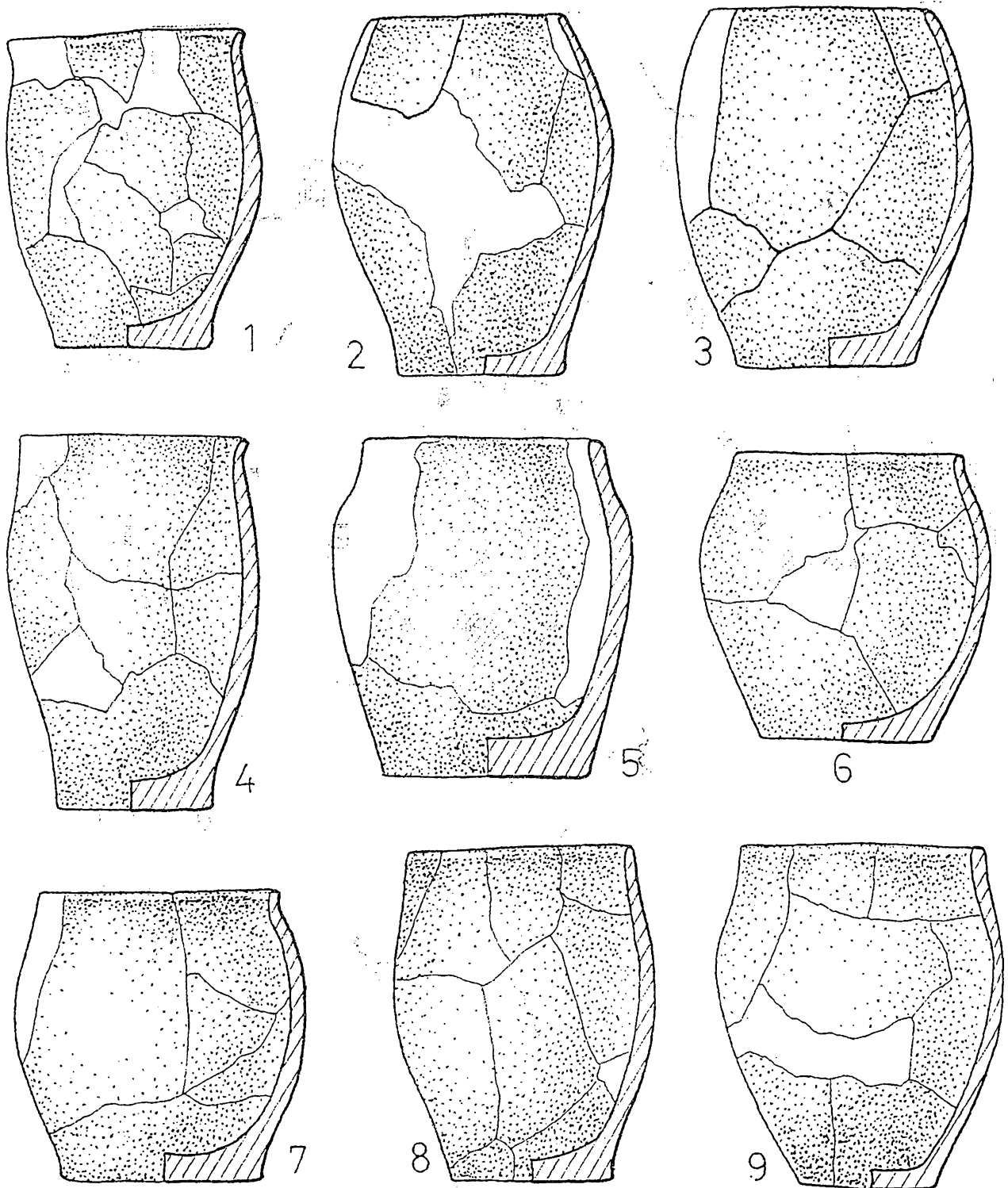

Fig. 2. Ceramică de tip *Korceak*. 1, Iași-Crucea lui Ferent; 2-4, 9, Suceava-Șipot; 5, Ștefan cel Mare-Bacău; 6, Botoșana-Suceava; 7, Ipotești-Suceava; 8, Cândești-Vrancea.

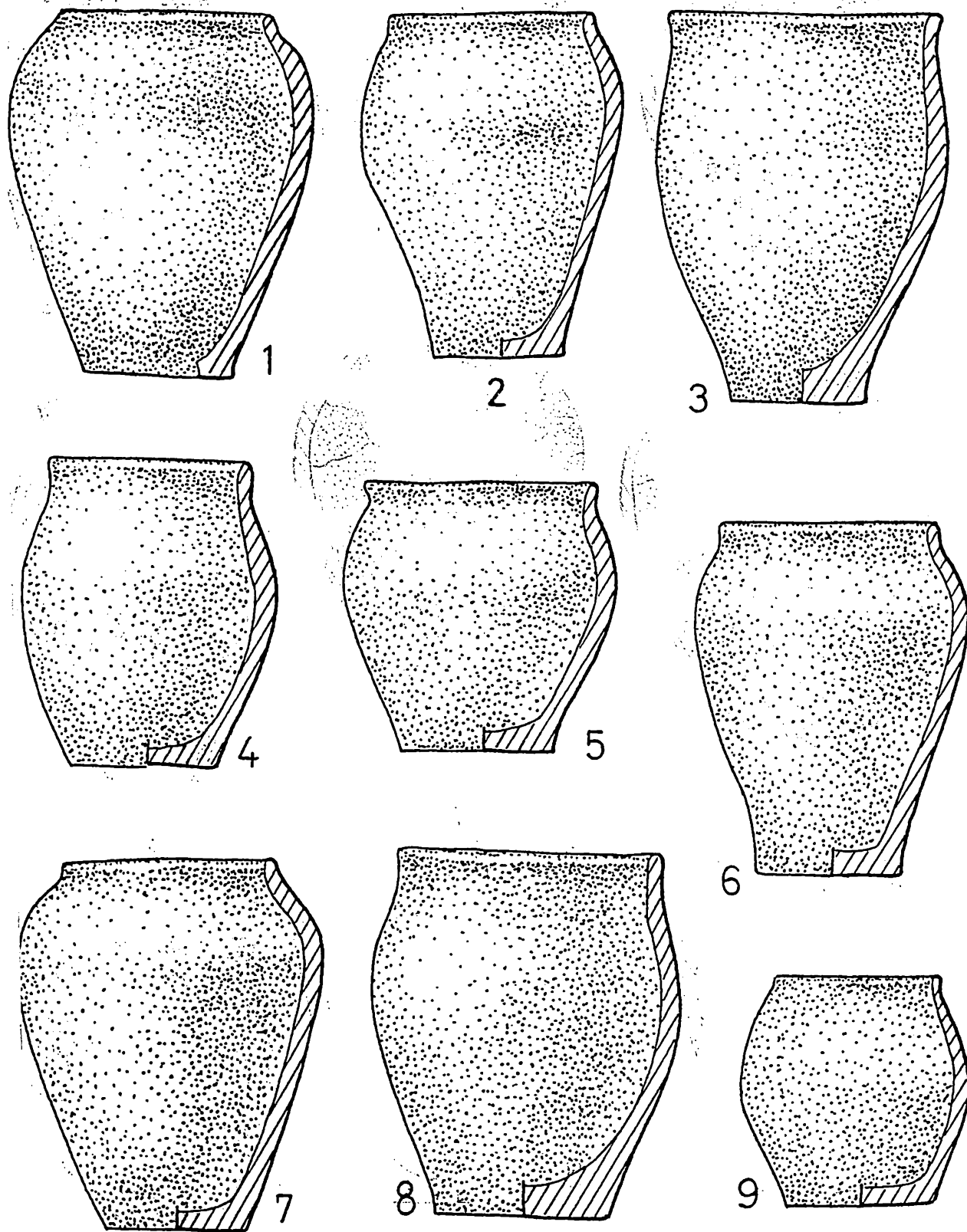

Fig. 3. Ceramică de tip *Korceak*. 1-7, 9, Codân-Cernăuți; 8, Kamianca-Cernăuți.

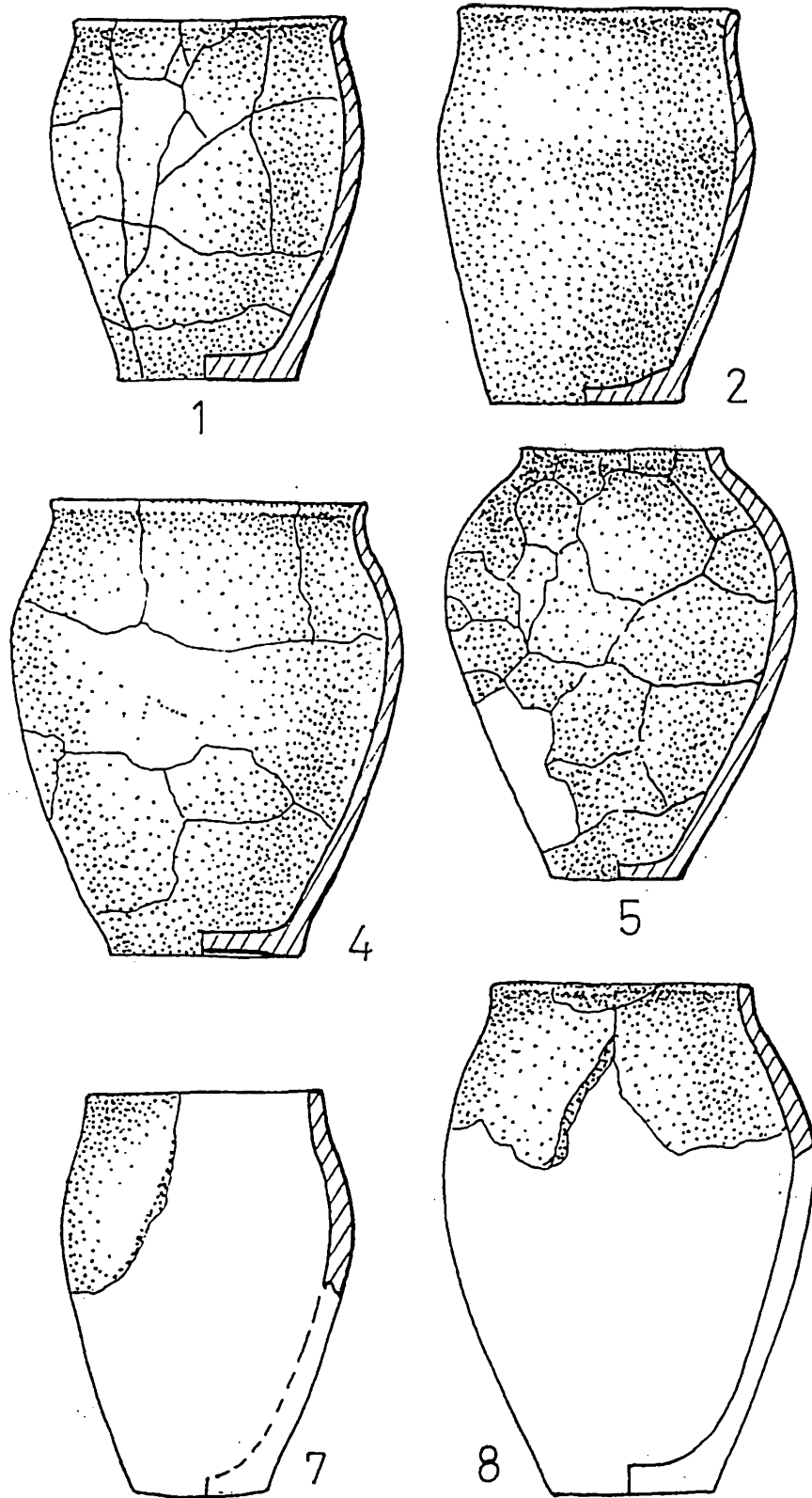

Fig. 4. Ceramică de tip *Korceak*. 1, 3, Hliboca-Cernăuți; 2, Recea-Strășeni; 4, 7-8, Hansca-Ialoveni
9, Costești-Râșcani.

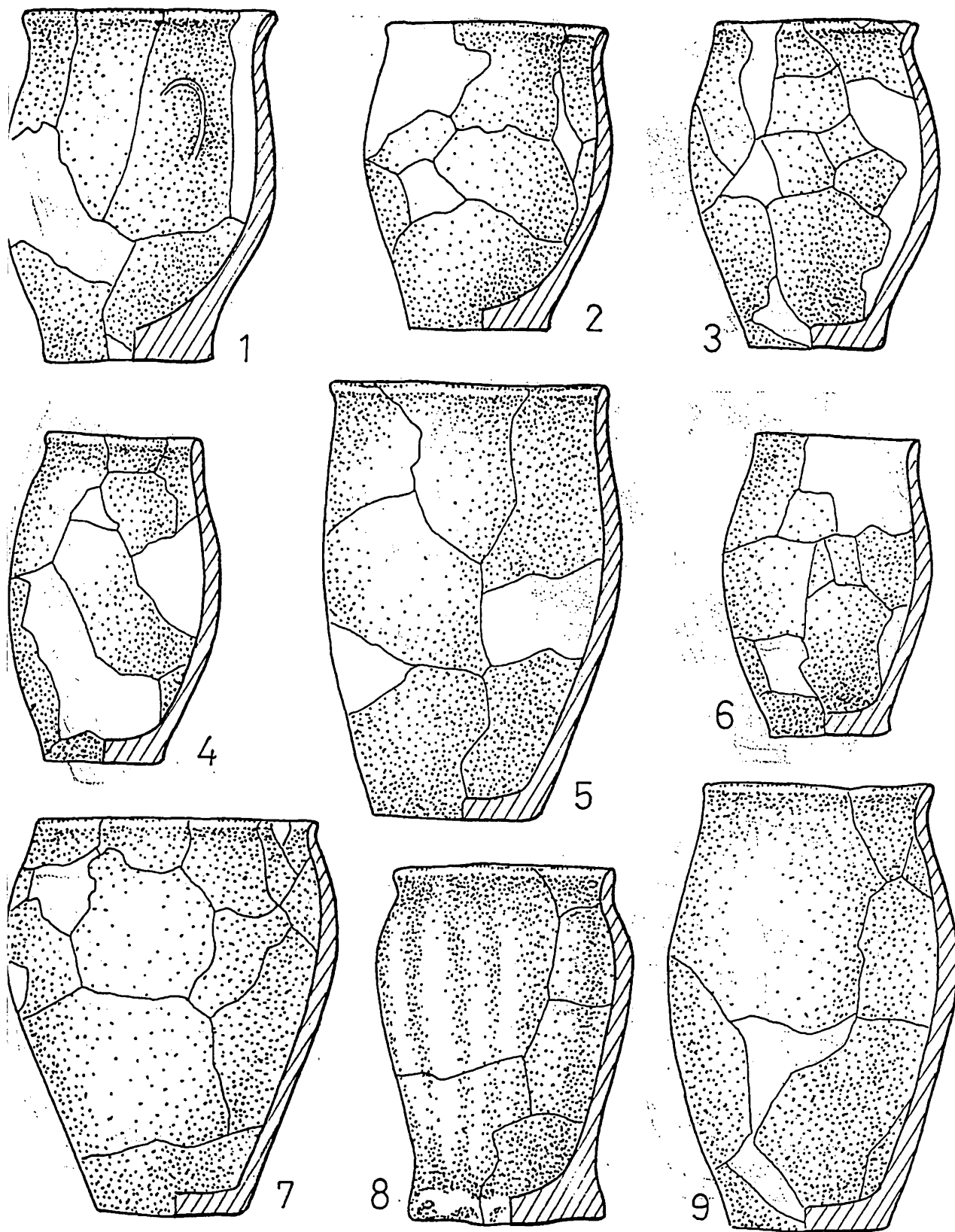

Fig. 5. Ceramică de tip *Korceak* de pe teritoriul oraşului Bucureşti, 1, Militari; 2-4, 6, 8, Străuleşti, 5, 9, Căţelu Nou; 7, Ciurel.

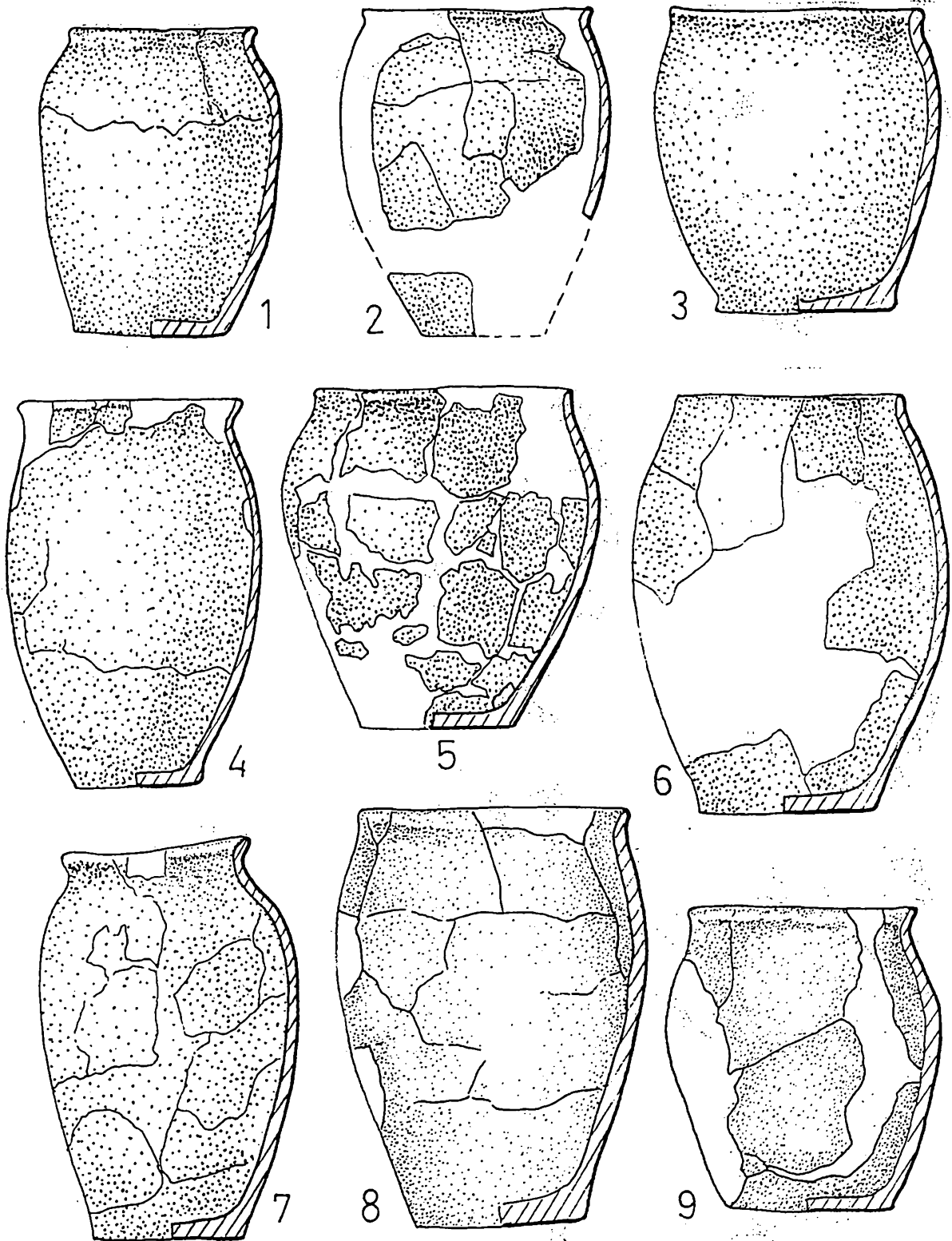

Fig. 6. Ceramică de tip *Korceak*. 1, 4-5, 8, Sărata Monteoru-Buzău; 2, București-Ciurel; 3, Vela-Olt; 6, 9, Dulceanca-Teleorman; 7, București-Soldat Ghivan.

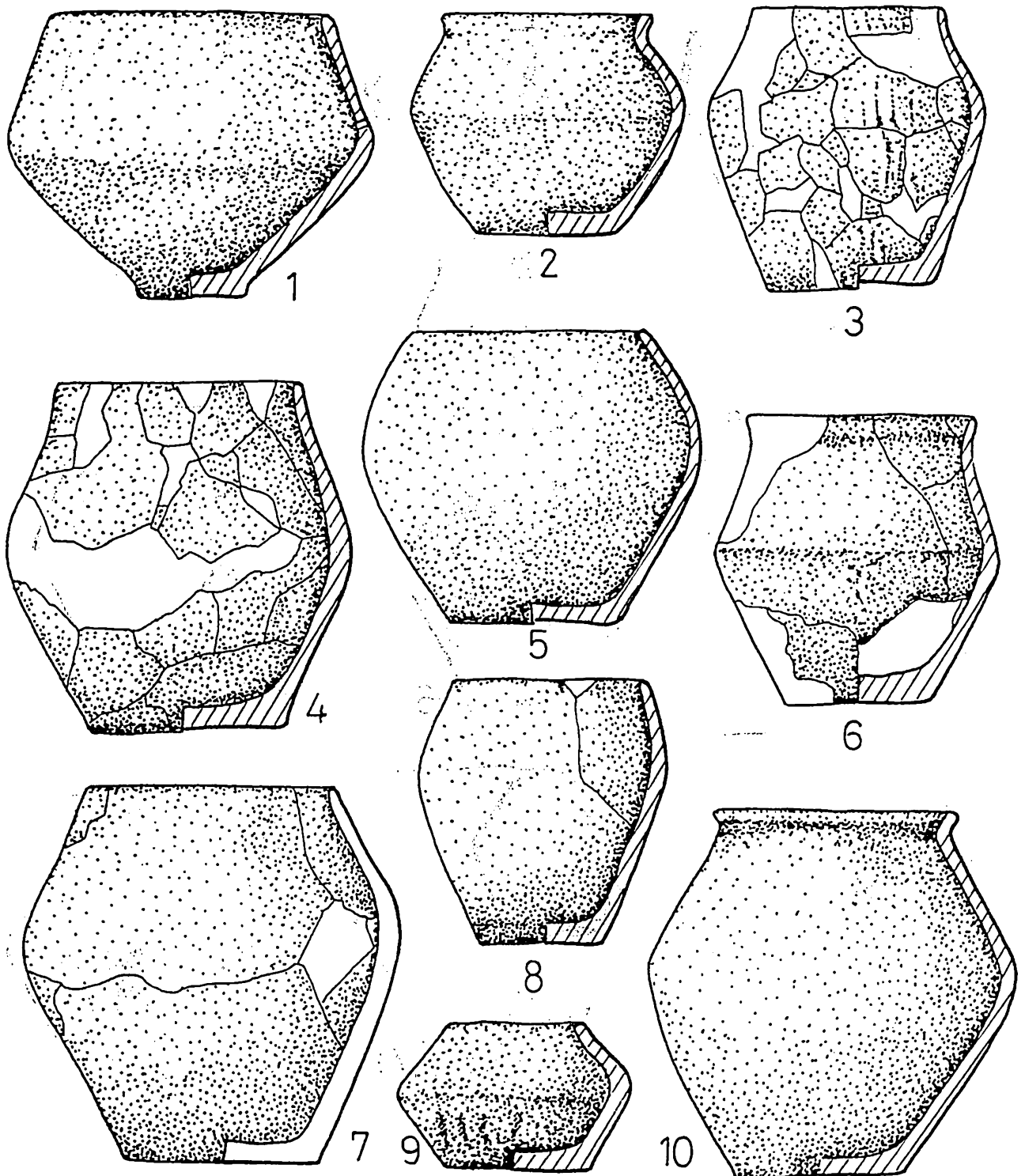

Fig. 7. Ceramică de tip *Penkovka*. 1-2, Ciortești-Iași; 3, București-Militari; 4, 7, Sărata Monteoru-Buzău; 5, 10, Murighiol-Tulcea; 6, Budeni-Suceava; 8, Pojorâni-Vaslui; 9, Cucorâni-Botoșani.

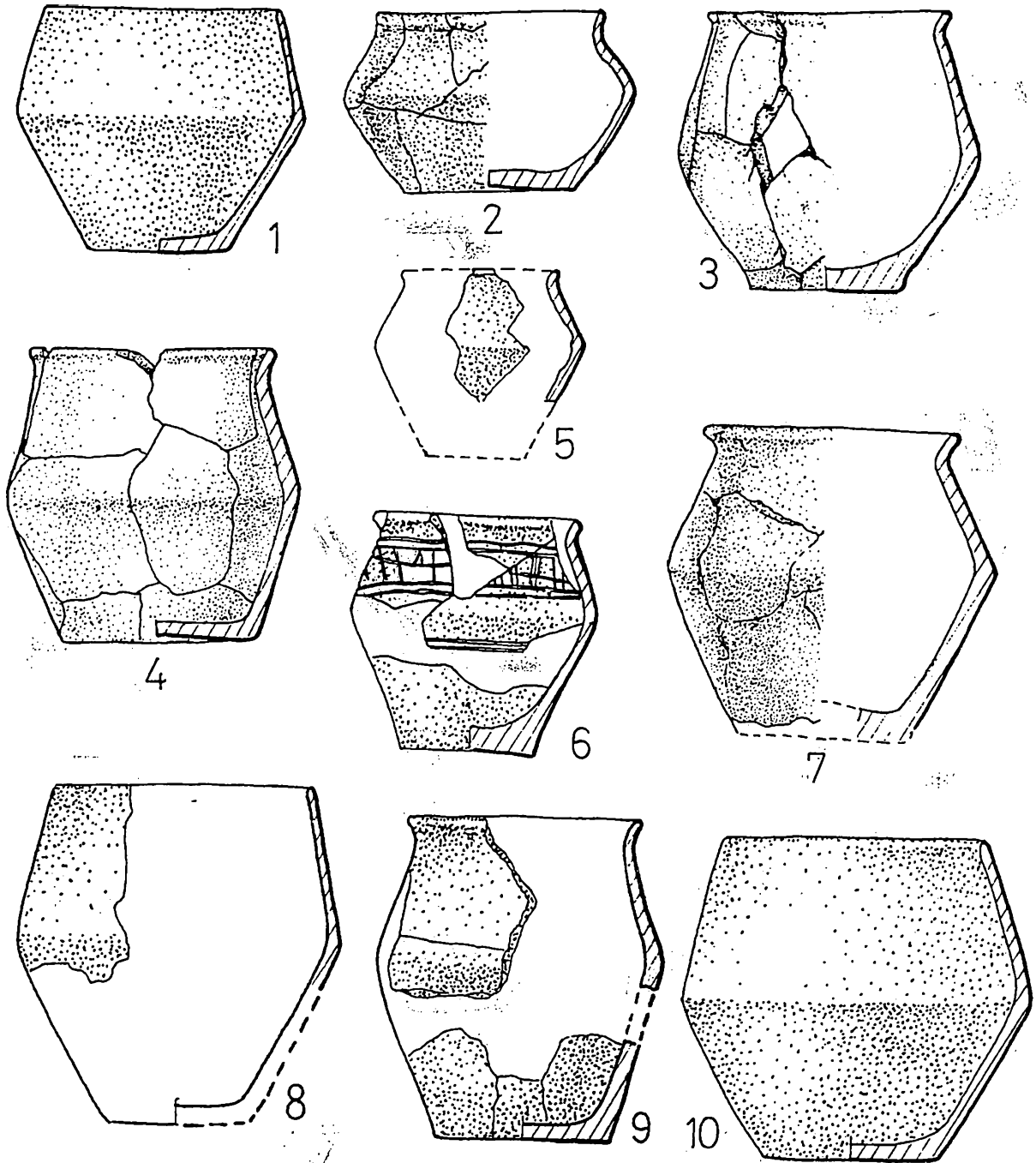

Fig. 8. Ceramică de tip *Penkovka*. 1, 5, 10, Recea-Strășeni; 2, 8, Hansca-Ialoveni; 3-4, Dănceni-Strășeni; 6, Rașcov-Hotin; 7, Seliște-Orhei; 9, Hliboca-Cemăuți.

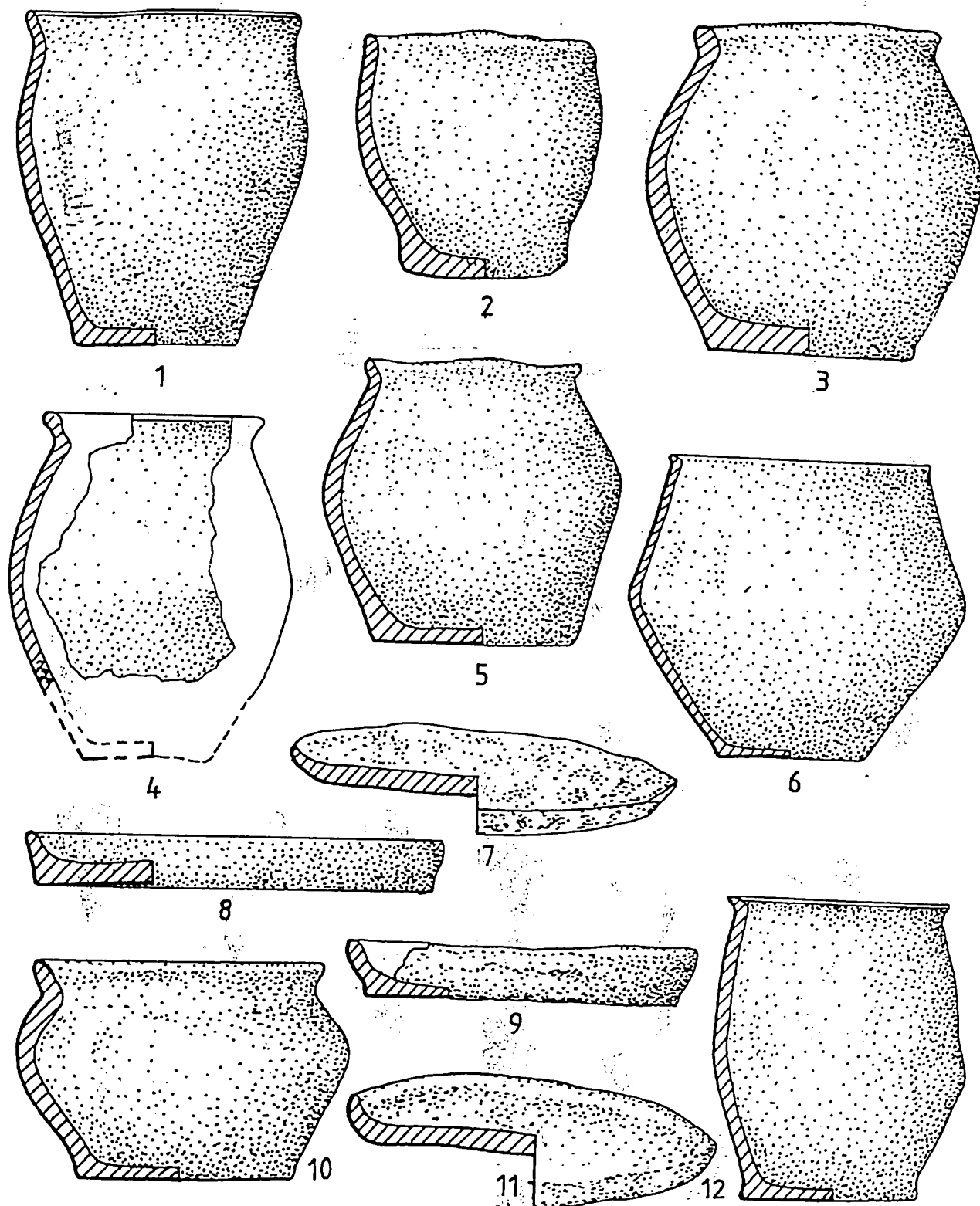

Fig. 9. Vase de tip *Penkovka* și tigăi posibil slave. 1, 4, 6, 8, 12, Piatra Frecăței-Tulcea; 2, 5, Histria-Constanța; 3, 10, Murighiol-Tulcea; 7, 11, Hucea-Râșcani; 9, Dulceanca-Teleorman.

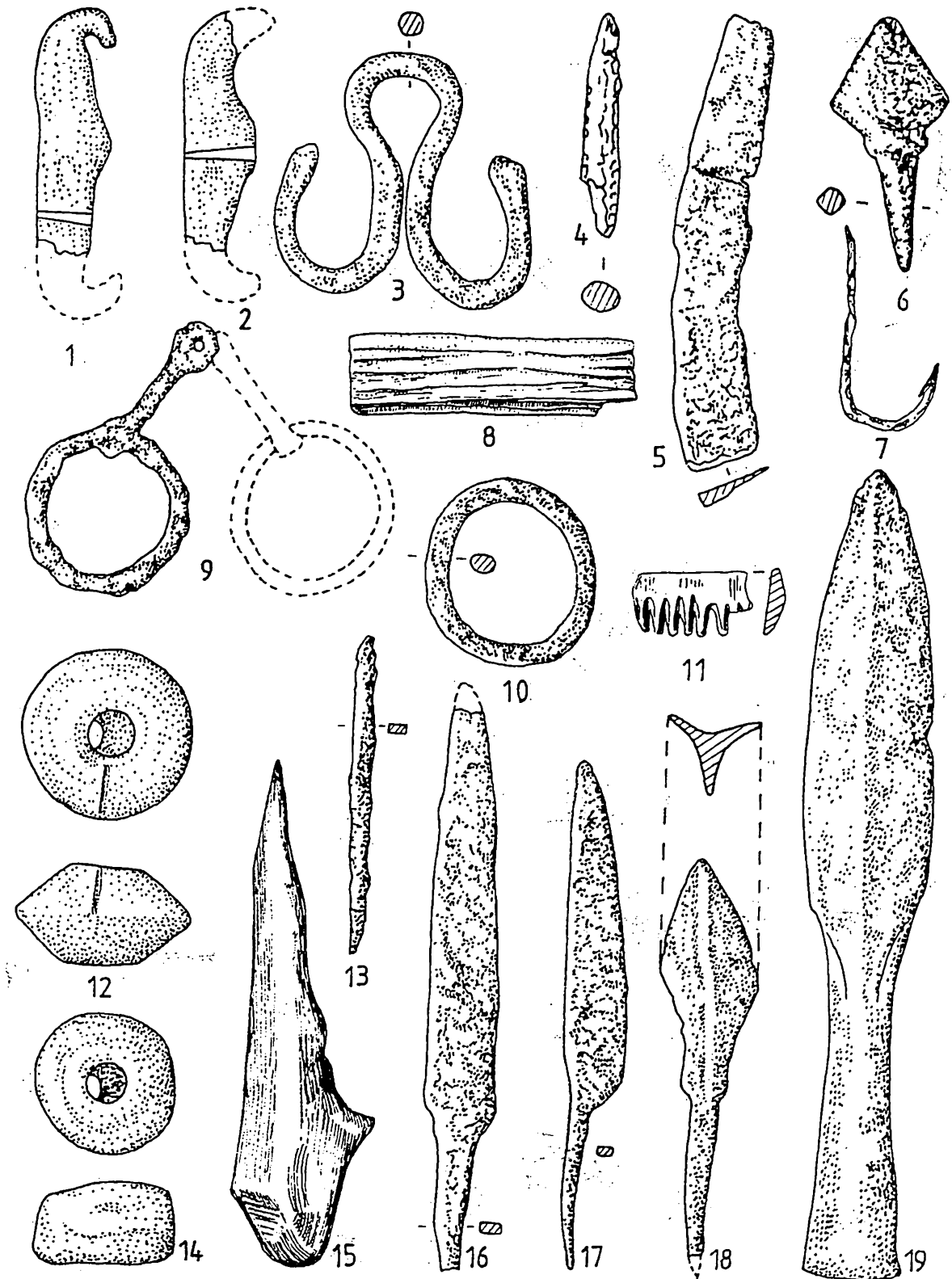

Fig. 10. Unelte și arme slave timpurii. 1, Dulceanca-Teleorman; 2, București-Militari; 3, 7, 18, Davideni-Neamț; 4-6, 13, 16-17, Seliște-Orhei; 8, Odaia-Rezina; 9, 11, Hansca-Ialoveni; 10, Izvoare Bahna-Neamț; 12, 15, Suceava-Șipot; 14, Botoșana-Succava; 19, Soroca.

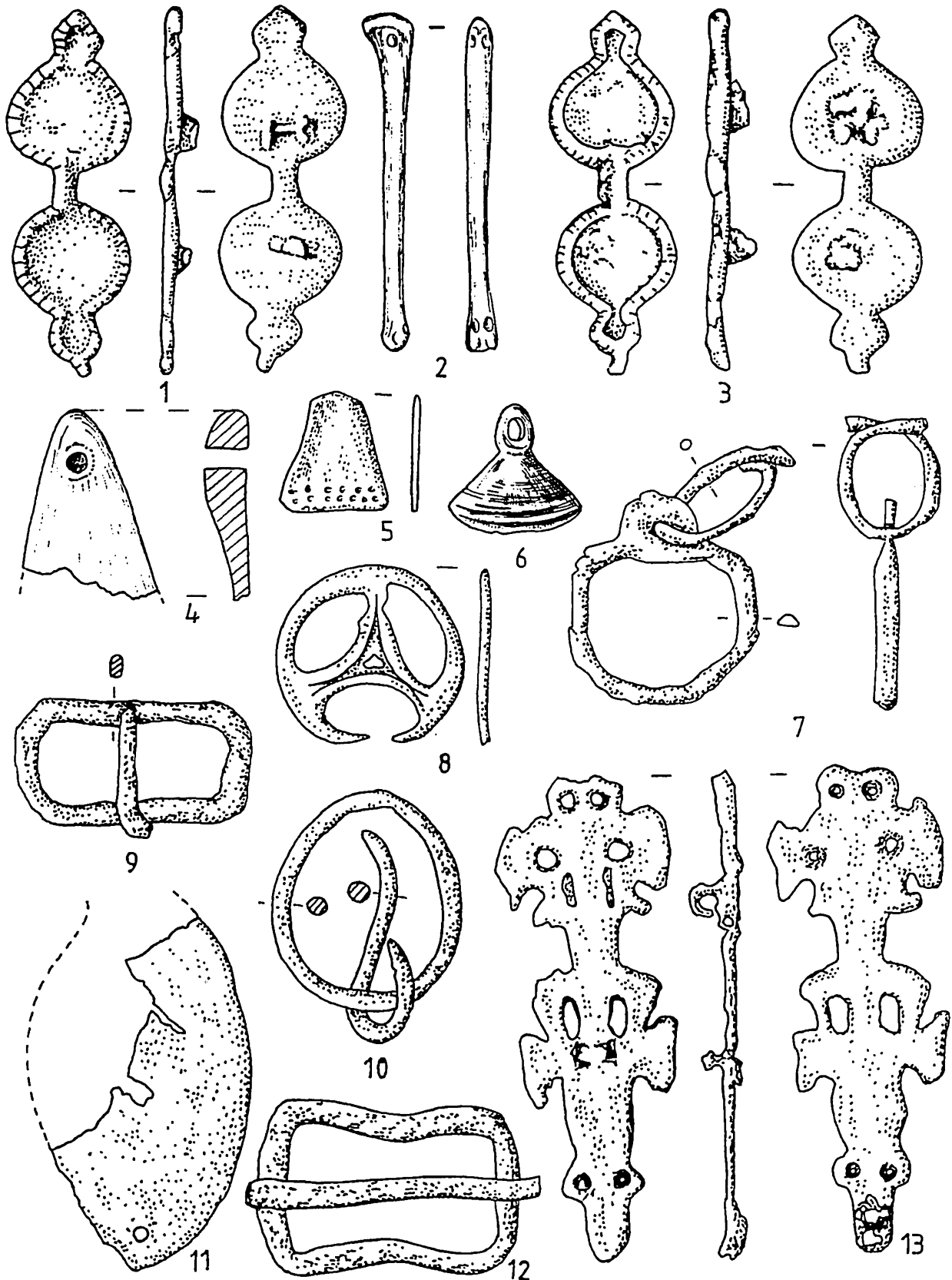

Fig. 11. Obiecte vestimentare și de podoabă slave timpurii. 1, 3, 13, Hansca-Ialoveni; 2, Dodești-Vaslui; 4, 7, Dulceanca-Teleorman; 5, Seliște-Orhei; 6, Dănceni-Strășeni; 8, Rașcov-Hotîn; 9-10, Davideni-Neamț; 11-12, Suceava-Șipot.